

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

† Heinrich Rickert Τακτ. Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμερικής. — Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός. — Χ. Τζωρτζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm ὕψηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Παν. Κανελλόπουλος. — Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδορακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης. — Θεμ. Τσάτσος ὕψηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΩΝ 41

1938

ΥΠΟΣΤΑΣΙΑΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ¹⁾

ΥΠΟ
KARL JASPERS

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

**Η φιλοσοφία ως υποστασιακή φιλοσοφία.*

**Η φιλοσοφία και οι ἐπιστήμες.*

Μιά ματιά στις τελευταίες δεκαετίες.

Όροι τῆς ἐπιστήμης—μὰ ἡ ἐπιστήμη ὡς προϋπόθεση τοῦ φιλοσοφεῖν.

Αὐτοτέλεια τῆς φιλοσοφικῆς πηγῆς—μὰ καὶ ἀδυναμία τῆς φιλοσοφίας νὰ
παρουδοῦν πρὸ πέρα σὲ μιὰ τελειωμένη μορφή.

Τοποθέτηση τοῦ προβλήματος.

A.

ΤΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

**Η ἐμπειρία τοῦ περιβάλλοντος.*

Τὸ νόημα τοῦ θεμελιακοῦ ἐγχειρήματος.

Οἱ φάσεις τοῦ περιβάλλοντος.

Οἱ φιλοσοφικὲς ἀποφάσεις.

Μεταμόρφωση τοῦ ὄντολογικοῦ συνειδότος.

Τὸ νόημα τοῦ γνωστικὰ συλληπτοῦ.

Τὸ πῆδημα στὴν ὑπερβατικότητα.

**Η ἀπόφαση τοῦ φιλοσοφεῖν.*

**Η δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου.*

B.

Η ΑΛΗΘΕΙΑ

Τὸ πρόβλημα τοῦ ἀληθινοῦ.

**Η πολλαπλότητα τοῦ νοήματος τῆς ἀλήθειας.*

1) Ὁ Karl Jaspers ἔκανε τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1937 τρεῖς διαλέξεις στὴ Φραγκφούρτη γιὰ τὴν «ὑποστασιακὴ Φιλοσοφία». Οἱ διαλέξεις αὐτὲς δημοσιεύονται στὴν ἑλληνικὴ μετάφραση μὲ βάση τὸ χειρόγραφο τοῦ ὁμιλητοῦ.

Τὸ ἐν γένει συνειδός. Ἡ ὑπαρξή. Τὸ πνεῦμα. Ἡ ὑπόστασις.
 Τὸ πρόβλημα τῆς μιᾶς ἀλήθειας.
 Ἡ ἐξαίρεσις.
 Ἡ ἐξουσία.
 Ὁ λόγος.

Γ.

Ἡ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Τὸ πρόβλημα τῆς πραγματικότητος.
 Ἡ ὑπαχώρησις τῆς πραγματικότητος.
 Ἡ υπερβατικὴ σύλληψις τῆς πραγματικότητος.
 Πραγματικότης, πού τῆς λείπει ἡ δυνατότητα.
 Ἱστορικότης.
 Ἐνότης.
 Ἡ ἐμπειρία, πού ὑπάρχει μέσα στὴν υπερβατικὴ σύλληψιν τῆς πραγματικότητος.
 Οἱ θεμελιακὲς φιλοσοφικὲς ἀποφάσεις.
 Ἐγκοσμιότητα κλεισμένη στὸν ἑαυτὸ τῆς ἢ ἔξοδος πρὸς τὸ υπερβατικόν;
 Ζωὴ ἔξω ἀπ' τὸν κόσμον ἢ μέσα στὸν κόσμον;
 Ἡ πραγματικότης τῆς θρησκείας.
 Ἀποκλειστικὴ ἀποκάλυψις.
 Ἀποκλειστικὴ ἱστορικότης.
 Ἐνότης ἀποκλειστικὴ, πού γίνεται ἐγκόσμια.
 Ἀμφιβολίαι γύρω στὴ φιλοσοφία.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ φιλοσοφία προβάλλει σήμερον ἐν μέρει μὲ τ' ὄνομα «ὑποστασιακὴ φιλοσοφία». Μὲ τὸ διακριτικὸ αὐτὸ ὄνομα τονίζεται κάτι, πού ἔχει σημασίαν στὴν ἐποχὴ μας.

Ὅ,τι ὀνομάζεται ὑποστασιακὴ φιλοσοφία εἶνε βέβαια μονάχα μιὰ ἀπ' τὰς μορφὰς τῆς μιᾶς καὶ προαιώνιας φιλοσοφίας. Τὸ ὅτι ὅμως αὕτη τὴν στιγμὴν χρειάσθηκε νὰ δηλωθῇ ρητὰ ἢ λέξει «ὑπόστασις», αὐτὸ δὲν εἶνε τυχαῖον. Ἔτσι ἀκριβῶς ἐτονίσθηκε ἡ ἀποστολὴ τῆς φιλοσοφίας, πού γιὰ κάμποσον καιρὸν εἶχε σχεδὸν ξεχασθῆ καὶ πού εἶνε ἡ ἀκόλουθη: ν' ἀτενίσῃ τὴν πραγματικότητα στὴν πηγὴ τῆς καὶ νὰ τὴν ἀδράχῃ—χρησιμοποιώντας ὡς μέσον τὸν τρόπον, πού ἐνῶ σκέπτομαι συμπεριφέρομαι μὲ τὸν ἑαυτό μου—μέσα στὴν ἐσωτερικὴν ἀνθρώπινον δράσιν. Τὸ φιλοσοφεῖν ζήτησε νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν πραγματικότητα,

Ξαναβρίσκοντας έτσι τὸν ἑαυτό του καὶ φεύγοντας ἀπ' τὴν ἀπλῆ γνώση ἑνὸς κάποιου ἀντικειμένου, φεύγοντας ἀπ' τὶς φρασεολογίες, ἀπ' τὶς συμβατικότητες καὶ γενικὰ ἀπὸ κάθε πρόσωση. Ὑπόστασις εἶνε μιὰ ἀπ' τὶς λέξεις, ποὺ δηλώνουν τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν δηλώνουν μὲ τὸν τόνο. ποὺ τῆς ἔδωσε ὁ Kierkegaard: καθετὶ οὐσιαστικὰ πραγματικὸ ὑπάρχει γιὰ μένα μόνο μὲ τὸ ὅτι εἶμαι καὶ ὑπάρχω ὡς ὁ ἑαυτός μου· δὲν ὑπάρχουμε μονάχα ὡς ἀπλῆ ὑπαρξη, μὰ ἡ ὑπαρξή μας εἶνε ἐμπιστευμένη στὰ χέρια μας ὡς ὁ τόπος καὶ ὡς τὸ σῶμα, ποὺ μέσα του πραγματώνεται τὸ πρωταρχικὰ πηγαῖο τοῦ ἑαυτοῦ μας.

Στὸν περασμένο κι' ὅλας αἰῶνα σημειωθήκανε κινήσεις πνευματικῆς, ποὺ στραφήκανε σὲ μιὰ τέτοια κατεύθυνση. Φωνὲς ἀκουσθήκανε, ποὺ ζητοῦσαν τὴ «ζωή» καὶ ποὺ ζητοῦσαν μιὰν οὐσιαστικὴ «βίωση». Τὸ αἶτημα διατυπώθηκε τοῦ «ρεαλισμοῦ». Δὲν ἀρκοῦσε στοὺς ἀνθρώπους ἡ γνώση, ζητοῦσαν τὴν ἀτομικὴ πείρα. Παντοῦ θέλανε νὰ βροῦν τὸ «γνήσιο», τὶς «πηγές». Ζητοῦσαν νὰ εἰσδύσουν μέσα στὸν ἄνθρωπο. Οἱ ἄνθρωποι ὑψηλῆς περιωπῆς γενήκανε πολὺ πιὸ ὄρατοί, μὰ τὸ ἀληθινὸ καὶ πραγματικὸ ἀνακαλύφθηκε ταυτόχρονα καὶ στὰ πιὸ μικρὰ ἀντικείμενα.

Τὸ ὅτι ἡ καθολικὴ ὄψη τῆς ἐποχῆς ἔδω κ' ἑκατὸ χρόνια προσδιορίστηκε ἀπ' τὴν ἰσοπέδωση, ἀπ' τὴν μηχανοποίηση, ἀπ' τὴν ἐπικράτηση τῶν μαζῶν, ἀπ' τὴν ἀρχή, ὅτι τὰ πάντα καὶ οἱ πάντες μποροῦν ν' ἀντικατασταθοῦν—κι' αὐτὸ εἶνε ἓνα καθεστῶς, ποὺ μέσα του δὲν φαίνεται πιά κανένας νὰ ὑπάρχη ὡς ὁ ἑαυτός του—, τὸ ὅτι τέτοια ἔγινε ἡ ὄψη τῆς ἐποχῆς, αὐτὸ ἐχρησίμευσε ὡς τὸ «φόνητο», ποὺ ἐπροκάλεσε τὴν ἀφύπνιση. Οἱ ἄνθρωποι, ποὺ μποροῦσαν νὰ ὑπάρχουν στηριγμένοι στὸν ἑαυτό τους, ξυπνήσανε μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἀτμόσφαιρα τὴν σκληρή, ποὺ τὸν καθέναν ὡς ἄτομο τὸν παράτησε ἔρμαιο στὴν τύχη του. Ἀποφασίσανε νὰ πάρουν τὸν ἑαυτό τους στὰ σοβαρὰ· βαλθήκανε νὰ βροῦν τὴν κρυμμένη πραγματικότητά· βαλθήκανε νὰ γνωρίσουν ὅ,τι μπορεῖ νὰ γίνῃ γνωστὸ καὶ ἀποφασίσανε νὰ φθάσουν στὸ βυθὸ τῆς πραγματικότητος μὲ τὴν αὐτοκατανόηση.

Κι' αὕτη ὁμως ἡ πνευματικὴ προσπάθεια παρασύρθηκε συχνὰ στὸ ἀντίθετο, δηλαδὴ στὴν στερημένη ἀπὸ κάθε σοβαρότητα συγκάλυψη ἀκριβῶς τῆς πραγματικότητος, στὴν συγκαλυπτικὴ ἐπίδραση τοῦ ἰσο-

πεδωτικοῦ κύματος· καὶ παρασύρθησαν τὰ πνεύματα, πέφτοντας κάτω ἀπ' τὴν πίεση μιᾶς διαστροφῆς, σὲ μιὰ γεμάτη θόρυβο καὶ ψεύτικο πάθος φιλοσοφία τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς ζωῆς : ἡ βούληση, ποὺ ζητοῦσε τὴν ἐμπειρικὴ αὐτεπίγνωση τοῦ πραγματικοῦ, ἦταν ἐκτεθειμένη στὸν κίνδυνο νὰ διαστραφῇ καὶ νὰ βροῖ τὴν ἱκανοποίησή της σὲ ὅ,τι εἶνε μονάχα βιωτικό. Ἡ βούληση, ποὺ ζητοῦσε νὰ βυθισθῇ στὸ Πηγαῖο, ἦταν ἐκτεθειμένη στὸν κίνδυνο νὰ ξαναπέση στὴ μανία γιὰ τὸ πρωτόγονο. Ἡ συναίσθηση τῆς ἱεραρχίας ἦταν ἐκτεθειμένη στὸν κίνδυνο νὰ διαστραφῇ καὶ νὰ προδώσῃ ἀκριβῶς τὴν γνήσια κλίμακα τῶν ἀξιών.

Αὐτὴν τὴν ἀπώλεια τοῦ πραγματικοῦ, μ' ὅλη τὴν φαινομενικὴ ἔνταση τοῦ ρεαλισμοῦ, αὐτὴν τὴν ἀπώλεια, ποὺ μέσα ἀπ' τὴν συνειδητοποίησή της ξεπήδησε ἡ ἀγωνία τῆς ψυχῆς καὶ ἡ φιλοσοφικὴ ζήτησή, δὲν μπορούμε νὰ τὴν συλλάβουμε στὴν καθολικὴ τῆς εἰκόνα. Ἀντ' αὐτοῦ θὰ δοκιμάσουμε νὰ ξαναφέρουμε στὴ μνήμη ἱστορικὰ τὸν λαβύρινθο αὐτῆς τῆς πολύμορφης ἐπιστροφῆς στὴν πραγματικότητα, χρησιμοποιώντας ὡς παράδειγμα—καὶ τὸ παράδειγμα αὐτὸ εἶνε γιὰ τὸ θέμα μας οὐσιαστικὰ σημαντικό—τὴ σχέση μας πρὸς τὶς ἐπιστῆμες.

Γύρω στὰ 1900 ἔνοιωθε ἡ φιλοσοφία τὸν ἑαυτὸ της ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ σ' ἄν μιὰν ἐπιστήμη πλάϊ στὶς ἄλλες. Ἡ φιλοσοφία ἦταν ἕνας πανεπιστημιακὸς κλάδος καὶ ἡ νεολαία τὴν ἔπαιρνε σ' ἄν μιὰ μορφωτικὴ δυνατότητα. Λαμπρὲς παραδόσεις παρουσιάζανε πανοραμικὰ τὴν ἱστορία της, τὰ προβλήματα καὶ τὰ συστήματά της. Ἀκαθόριστα αἰσθήματα μιᾶς ἐλευθερίας καὶ μιᾶς ἀλήθειας, ποὺ ἦσαν βέβαια συχνότατα ἀδειανὲς στὸ περιεχόμενό τους καὶ ποὺ ἡ ἐπίδρασή τους στὴν πραγματικὴ ζωὴ ἦταν ἐλάχιστη, τὰ τέτοια αἰσθήματα εἶχαν συνυφανθῇ μὲ τὴν πίστη στὴν πρόοδο τῆς φιλοσοφικῆς γνώσης. Ὁ διανοητὴς «ἐβάδιζε πρὸς τὰ ἔμπροσ» καὶ ἦταν σὲ κάθε του βῆμα βέβαιος, ὅτι εἶχε ἀνεβῆ στὴν κορυφὴ τῆς γνώσης, ποὺ εἶχε ὡς τὶς μέρες του κατακτηθῇ.

Ἡ φιλοσοφία πάντως αὐτὴ ἔδειξε μονάχη της, ὅτι δὲν εἶχε ἐμπιστοσύνη στὸν ἑαυτὸ της. Ὁ ἀπεριόριστος σεβασμὸς τῆς ἐποχῆς γιὰ τὶς θετικὲς ἐμπειρικὲς ἐπιστῆμες τὶς ἀνύψωσε αὐτὲς σὲ πρότυπο. Μπροστὰ

στο δικαστήριο τῶν ἐπιστημῶν ζήτησε ἡ φιλοσοφία νὰ ξανακερδίσει τὴν χαμένη ὑπόληψή της, παρουσιάζοντας τὴν ἴδια θετική ἀκρίβεια, ποὺ χαρακτηρίζει κ' ἐκεῖνες. Ὅλα τ' ἀντικείμενα τῆς ἔρευνας εἶχαν βέβαια μοιρασθῆ καὶ δοθῆ σὲ εἰδικές ἐπιστήμες. Μ' ὅλα ταῦτα ἡ φιλοσοφία ζήτησε νὰ βρῆ πλάϊ σ' αὐτὲς μιὰ δικαίωση, ἀνάγοντας τὸ Ὅλον σὲ ἀντικείμενο ἐπιστημονικό, τὸ Ὅλον τῆς γνώσης μὲ τὴν γνωσιολογία (ἀφοῦ τὸ γεγονός τῆς ἐπιστήμης γενικά δὲν τὸ ἐρευνοῦσε ὡς ἀντικείμενο καμμιά εἰδικὴ ἐπιστήμη), τὸ Ὅλον τοῦ κόσμου μὲ μιὰ μεταφυσική, ποὺ διαμορφώθηκε νοητικὰ κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὶς φυσικοεπιστημονικὲς θεωρίες καὶ μὲ τὴν βοήθεια αὐτῶν τῶν θεωριῶν, τὸ Ὅλον τῶν ἀνθρώπινων ιδεωδῶν μὲ μιὰ διδασκαλία, ποὺ τάχθηκε νὰ θέσπιση τὶς καθολικὲς κ' ἀπόλυτες στὸ κῦρος τους ἀξίες. Ὅλα αὐτὰ παρουσιάσθηκαν ὡς ἀντικείμενα, ποὺ δὲν ἀνήκαν σὲ καμμιά εἰδικὴ ἐπιστήμη καὶ ποὺ ἔπρεπε μ' ὅλα ταῦτα νὰ μποροῦν νὰ ἐρευνηθοῦν μὲ μιὰν ἐπιστημονικὴ μέθοδο. Ἡ θεμελιακὴ ὅμως στάση τοῦ πνεύματος στὸν φιλοσοφικὸν αὐτὸν δρόμο εἶχε μιὰ διαφορούμενη ἐπίδραση, γιατί ἦταν μιὰ στάση ταυτόχρονα ἐπιστημονικὰ ἀντικειμενικὴ καὶ ἠθικὰ προστακτικὴ. Κ' ἐνομίσθηκε, ὅτι κατάφερε νὰ ἐναρμονίση τὶς «ἀνάγκες τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου» μὲ τὰ «πορίσματα τῆς ἐπιστήμης». Στὸ τέλος μάλιστα ἐνομίσθηκε κ' ἐδηλώθηκε, ὅτι ἀποβλέπει νὰ συλλάβῃ ἀντικειμενικὰ μονάχα ὅλες τὶς δυνατὲς κοσμοθεωρίες καὶ ἀξίες, καταλήγοντας ὅμως καὶ στὴν θέσπιση τῆς μιᾶς καὶ ἀληθινῆς κοσμοθεωρίας, δηλαδή τῆς ἐπιστημονικῆς.

Τοὺς νέους τοὺς βρῆκε τότε μιὰ βαθειὰ ἀπογοήτευση. Δὲν ἦταν αὐτὴ ἡ φιλοσοφία, ποὺ ζητοῦσαν. Ἡ ἀγάπη γιὰ μιὰ φιλοσοφία θεμελιωτικὴ ζωῆς δὲν μποροῦσε ν' ἀνεχθῆ αὐτὴν τὴν ἐπιστημονικὴ φιλοσοφία, ποὺ οἱ μεθοδικοὶ μόχθοι της καὶ τὰ αἰτήματά της γιὰ μιὰν ἐπίπονη σκέψη ἐκάνανε βέβαια ἐντύπωση καὶ ἀσκοῦσαν μιὰ παιδαγωγικὴ ἐπίδραση, μὰ ποὺ ἡ ὑπαρξὴ της ἦταν στὸ βάθος ὑπερβολικὰ ἐπιφανειακὴ καὶ ὑπερβολικὰ τυφλὴ μπροστὰ στὴν πραγματικότητα. Ἡ τάση πρὸς τὴν πραγματικότητα δὲν μποροῦσε νὰ παραδεχθῆ αὐτὲς τὶς ἐννοιολογίες, ποὺ δὲν ἔλεγαν τίποτα καὶ ποὺ μ' ὅλη τὴν συστηματικότητά τους μοιάζανε σ' ἄν παιχνίδια, δὲν μποροῦσε παρὰ ν' ἀπορρίψη τὶς ἀποδείξεις, ποὺ μ' ὅλη τὴν πνευματικὴ δαπάνη, ποὺ ἀπαιτοῦσαν,

δὲν ἀποδεικνύανε τίποτα. Κάμποσοι ἀντιληφθήκανε τὴν συγκαλυμμένη αὐτοκοστανδία αὐτῆς τῆς φιλοσοφίας, ποὺ ζητοῦσε νὰ μετρήσῃ τὸν ἑαυτὸ της μὲ τὰ μέτρα τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν. Ὅσοι τὸ ἀντιληφθήκανε στραφήκανε ἄμεσα στὶς ἴδιες τὶς ἐμπειρικὲς ἐπιστῆμες, ἐγκαταλείποντας αὐτὴν τὴν φιλοσοφία καὶ πιστεύοντας ἴσως σὲ μιὰν ἄλλη, ποὺ ὅμως δὲν τοὺς εἶχε ἀκόμα ἀποκαλυφθῆ.

Ἀπερίγραπτος ἦταν ὁ ἐνθουσιασμός τῶν φοιτητῶν ἐκείνων, ποὺ ἔπειτα ἀπὸ μερικὰ πανεπιστημιακὰ ἐξάμηνα φιλοσοφικῶν σπουδῶν ἔφευγαν καὶ πηγαίνανε ν' ἀφοσιωθοῦν στὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες, στὴν ἱστορία καὶ στὶς ἄλλες ἐρευνητικὲς ἐπιστῆμες! Ἐδῶ πιά εὑρισκαν μπροστά τους πραγματικότητες. Ἐδῶ μποροῦσε νὰ ἱκανοποιηθῆ ἡ βούλησή τους γιὰ τὴν μάθηση: ἐκπληκτικά, τρομακτικά, μὰ κ' ἐλπιδοφόρα προβάλλανε τὰ φαινόμενα τοῦ φυσικοῦ κόσμου, τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, τῆς κοινωνίας, τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι! Ὅ,τι εἶχε τονίσει γιὰ τὶς φιλοσοφικὲς σπουδὲς στὰ 1840 ὁ Liebig ἔξακολουθοῦσε καὶ κάμποσες δεκαετίες ἀργότερα νὰ ἰσχύη: «Κ' ἐγώ», εἶχε γράψει ὁ Liebig, «ἔζησα αὐτὴν τὴν τόσο πλούσια σὲ λέξεις καὶ σὲ ἰδέες, μὰ τόσο φτωχὴ σὲ ἀληθινὴ γνώση καὶ σὲ γνήσια μάθηση περίοδο. Αὐτὴ μοῦ στοίχισε δυὸ δλόκληρα πολὺτιμα χρόνια τῆς ζωῆς μου».

Ὅσοι ὅμως συλλαμβάνανε τὶς ἐπιστῆμες σὰν κάτι, ποὺ μέσα του κι' ὅλας ἔπρεπε ν' ἀναζητηθῆ ἡ ἀληθινὴ φιλοσοφία, ὅσοι ζητοῦσαν ἀπ' τὶς ἐπιστῆμες ὅ,τι εἶχαν μάταια ζητήσῃ ἀπ' τὴν φιλοσοφία, αὐτοὶ ἦσαν ἐκτεθειμένοι σὲ μερικὲς τυπικώτατες πλάνες: ζητοῦσαν μιὰν ἐπιστήμη, ποὺ θὰ τοὺς ἔλεγε, ποιοὶ εἶνε οἱ σκοποὶ τῆς ζωῆς, ζητοῦσαν μιὰν ἐπιστήμη, ποὺ θ' ἀξιοδοτοῦσε ἀπ' τὴν ἐπιστήμη ζητοῦσαν ν' ἀντλήσουν τὸ μέτρο τῆς ὀρθῆς δράσης· καὶ μᾶς ἔκαναν πὼς ξέρανε μέσφ τῆς ἐπιστήμης ὅ,τι στ' ἀλήθεια ἦταν τὸ περιεχόμενο μιᾶς πίστεως (πάντως μιᾶς πίστεως σχετικῆς μὲ πράγματα ἐγκόσμια). Ἄλλοι πάλι καταλήγανε στὸ ἀντίθετο ἄκρο, ἀπελιζόντουσαν ἀπ' τὴν ἐπιστήμη, γιατί δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ τοὺς δώσῃ ὅ,τι ἦταν σημαντικό γιὰ τὴ ζωὴ καὶ μάλιστα γιατί ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψη ἐσκοτώνε τὴ ζωὴ. Ἐτσι ταλαντευόντουσαν τὰ πνεύματα ἀνάμεσα ἀπὸ μιὰν ἐπιστημονικὴ δεισιδαιμονία, ποὺ ἀνύψωνε σὲ ἀπόλυτα ὀρμητήρια τοῦ πνεύματος μερικὰ νομιζόμενα ἐπιστημονικὰ πορίσματα, κι' ἀπὸ μιὰν ἐχθρότητα πρὸς τὴν

ἐπιστήμη, πού κατανοῦσε ν' ἀρνιέται κάθε ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ὡς νοηματικὰ ἀδειανὴ καὶ νὰ τὴν πολεμᾷ ὡς καταστρεπτικὴ. Αὐτὲς ὅμως οἱ πλάνες ἐκδηλωθῆκανε μονάχα στὸ περιθώριο. Μέσα στὶς ἐπιστῆμες γεννηθῆκανε οἱ δυνάμεις, πού ἐδαμάσανε τὶς πλάνες καὶ πού τὶς δαμάσανε, γιατί ἀπλούστατα ἡ γνώση ξεκαθαρίζει μονάχη τὸν ἑαυτὸ της.

Κι' ἄς ἐξηγηθοῦμε πιὸ καλά: ἂν τὸ παρακάνανε οἱ ἐπιστῆμες μὲ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τους, πού πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς δὲν στηριζόντουσαν σὲ καμμιά ἀπόδειξη, ἂν μέσα στὸ πλαίσιο τῶν ἐπιστημῶν προβάλλανε οἱ πιὸ γενικὲς θεωρίες σὰν μιὰ ἀπόλυτη γνώση τῆς πραγματικότητας καὶ ἂν κάμποσα αὐτονόητα, πού δὲν εἶχαν καμμιά οὐσιαστικὴ σημασία, πῆραν καθολικὸ κῦρος — αὐτὸ ἔγινε π. χ. μὲ τὴν θεμελιακὴ ἀντίληψη τοῦ φυσικοῦ μηχανισμοῦ καὶ μὲ τὶς πολλὰς ἐκεῖνες θεωρίες, πού ἦσαν γεμάτες προκαταλήψεις, μὲ τὴν θεωρία γιὰ τὴν γνωστικὰ συλληπτὴ ἀναγκαιότητα τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι —, ἂν τέτοια ἦταν ἡ κατάσταση τῶν ἐπιστημῶν, αὐτὸ ἐσήμανε βέβαια, ὅτι ἡ κακὴ φιλοσοφία, πού εἶχε ἐγκαταλειφθῆ, ἐπρόβαλε μὲ μιὰ μορφή ἀκόμα χειρότερη μέσα στὸ πλαίσιο τῶν ἐπιστημῶν, μὰ ἐσήμανε ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ καὶ κάτι ἄλλο: μέσα στὸ πλαίσιο τῶν ἐπιστημῶν ζοῦσε καὶ δροῦσε — κι' αὐτὸ εἶνε ἀκριβῶς τὸ θαυμάσιο, πού ἔδωσε νέα φτερὰ στὸ πνεῦμα — ἡ κριτικὴ καὶ μάλιστα ὄχι τὸ αἰώνιο στριφογύρισμα τῆς φιλοσοφικῆς πολεμικῆς, πού δὲν ὀδηγεῖ ποτὲ σὲ συνεννόηση, μὰ ἡ κριτικὴ ἢ δραστηρικὴ, πού ἀκολουθώντας βῆμα πρὸς βῆμα τὴν ἀλήθεια τὴν βρίσκει ὀριστικὰ γιὰ ὅλους. Ἡ κριτικὴ αὐτὴ ἀφάνισε τὶς πλάνες καὶ κατάφερε τοῦτόχρονα ν' ἀδράξῃ ὅλο καὶ καθαρότερα, ὅσο ἀφανιζόντουσαν οἱ πλάνες, τὸ πραγματικὰ ὑποκείμενο σὲ γνώση.

Ἔτσι ἐκδηλωθῆκανε τὰ μεγάλα ἐπιστημονικὰ γεγονότα, πού σπάσανε ὅλους τοὺς δογματισμοὺς. Στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα μας ἀρχισε μὲ τὴν ἐφεύρεση τῆς ραδιοενέργειας καὶ μὲ τὶς πρῶτες συλλήψεις τῆς θεωρίας τῶν quanta ἢ νοητικὴ ταυτόχρονα σχετικοποίηση τῆς ἀπολιθωμένης κατασκευῆς τῆς μηχανικῆς θεωρίας τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Κι' ἀρχισε νὰ στήνεται — πράγμα, πού ὡς τὰ σήμερα συνεχίζεται — ἡ οἰκοδομὴ ἀποκαλυπτικῶν ἰδεῶν, πού ἔπαψαν ν' ἀνε στριμωγμένες καὶ μπερδεμένες μέσα στὸν στενὸ χῶρο ἑνὸς καθ' αὐτὸ ὑπαρκτοῦ καὶ αὐτονόητου φυσικοῦ εἶναι. Ἄλλοτε ἐδιάλεγε κανεὶς ἀνάμεσα σὲ δυὸ δρό-

μους: ἢ ἐνόμιζε ὅτι συλλαμβάνει μὲ τὴ γνώση τὴν ἴδια τὴν πραγματικότητα τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἢ ἐπίστευε, ὅτι δουλεύει μὲ ἀπλᾶ διανοητικὰ πλάσματα γιὰ νὰ περιγράψῃ μὲ τὸν συντομώτερο τρόπο τὰ φυσικὰ φαινόμενα. Τὸ δίλημμα αὐτὸ δὲν ὑπάρχει πιά. Σπάζοντας τὸ πνεῦμα καθεὶ τὸ ἀπόλυτο, βρέθηκε πιά μπροστὰ στὴν ἴδια τὴν πραγματικότητα, ποὺ ὑπόκειται στὴν ἔρευνα.

Στὶς κατὰ μέρος ἐπιστῆμες ἐσημειώθηκε παντοῦ—μὲ τρόπο βέβαια λιγώτερο θαυμάσιο—κάτι τὸ ἀνάλογο: Κάθε ἀπόλυτη προϋπόθεση ἐγκαταλείφθηκε. Ἔτσι π. χ. στὴν ψυχιατρικὴ ἀμφισβητήθηκε τὸ παλαιὸ δόγμα τοῦ ΙΘ' αἰῶνα, ποὺ ἔλεγε, ὅτι «οἱ διανοητικὲς ἀσθένειες εἶνε ἀσθένειες τοῦ ἐγκεφάλου». Ἡ ἐξάπλωση τῆς πραγματικῆς γνώσης—μιά ἐξάπλωση, ποὺ ἔγινε ἐκτοπίζοντας τὸ σχεδὸν μυθολογικὸ συγκρότημα, ποὺ ἐξαρτοῦσε τὶς διανοητικὲς διαταραχὲς ἀπὸ ἀπόλυτα ἀγνωστὰ ἐγκεφαλικὰ ἀλλοιώσεις—ἐσημειώθηκε ἀκριβῶς μὲ τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ δόγματος, ποὺ ἐστένευε τὴ θεᾶ. Ἡ ἔρευνα βάλθηκε νὰ γνωρίσῃ, ὡς ποιοὶ σημεῖο οἱ διανοητικὲς ἀσθένειες εἶνε ἀσθένειες ἐγκεφαλικὲς, κι' ἔμαθε ν' ἀποφεύγῃ τὶς γενικότητες, ποὺ δένουν τὸ πνεῦμα σὲ προκαταλήψεις. Ἐνῶ ἐπεκταθῆκανε ἐξαιρετικὰ οἱ ρεαλιστικὲς γνώσεις γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἴδιος ὁ ἀνθρώπος ἔμεινε ἀσύλληπτος.

Παρουσιάσθηκαν βέβαια καὶ οἱ μεγάλες μορφὲς ἀξιοσέβαστων ἐρευνητῶν, ποὺ ἦσαν τὸ ἴδιο ἀμείλικτοι στὴν αὐτοκριτικὴ, ὅσο ἦσαν καὶ γόνιμοι στὶς ἀποκαλύψεις τοὺς.

Ὁ Max Weber ἀποκάλυψε τὴν πλάνη, ποὺ ὑπάρχει στὴν ἀποψη, ὅτι μὲ τὴν ἐπιστῆμη—π. χ. μὲ τὴν πολιτικὴ οἰκονομία καὶ μὲ τὴν κοινωνιολογία—μποροῦμε καὶ ὀφείλουμε νὰ βροῦμε καὶ νὰ καταδείξουμε τὸ τί «δέον» νὰ πράξουμε. Ἡ ἐπιστῆμη, ποὺ δουλεύει μεθοδικά, συλλαμβάνει καὶ γνωρίζει γεγονότα καὶ δυνατότητες. Ἄν θέλῃ ὁ ἐρευνητῆς νὰ γνωρίσῃ τὰ γεγονότα καὶ τὶς δυνατότητες μὲ τρόπο, ποὺ νάχῃ κῦρος ἀντικειμενικό, εἶνε ὑποχρεωμένος τὶς ἀξιολογικὲς κρίσεις καὶ ἰδιαίτερα τοὺς πόθους του, τὶς συμπάθειες καὶ τὶς ἀντιπάθειές του, ποὺ στὸν δρόμο τῆς γνώσης μπορεῖ νὰ τοῦ ἐχρησίμευσαν ὡς γόνιμο κίνητρο καὶ ν' ἀνοίξανε τὰ μάτια του, εἶνε ὑποχρεωμένος, ὅλες τὶς ἀξιολογίαις καὶ τὶς ἐπιθυμίας νὰ τὶς ἀναστέλλῃ τὴν ὥρα, ποὺ ἐκτελεῖ τὴν γνω-

στική του πράξη, για να μπορῆ να διώχνη τὰ συγκαλυπτικά πέπλα καὶ τὶς μονομέρειες, ποὺ βγαίνουν ἀπὸ μέσα τους. Ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶνε τίμια παρὰ μόνο ὡς ἐπιστήμη ἐλεύθερη ἀπὸ κάθε ἀξιολόγηση. Πάντως κι' αὐτὴ ἡ ἐλεύθερη ἐπιστήμη καθοδηγεῖται, ὅπως μᾶς ἔδειξε ὁ Max Weber, στὴν ἐκλογή τῶν προβλημάτων καὶ τῶν ἀντικειμένων γενικὰ ἀπὸ ἀξιολογήσεις, ποὺ μπορεῖ μάλιστα ταυτόχρονα νὰ τὶς διαβλέπη. Τὸ πάθος τῆς ἀξιολογίας—ποὺ στὴ ζωὴ ἔχει τὰ νόμιμα πρωτεῖα καὶ ποὺ θεμελιώνει ἀκριβῶς καὶ τὴν ἀρχή, ὅτι ἡ ἐπιστήμη δέον νὰ ὑπάρχη—τὸ πάθος αὐτὸ ἀπ' τὴ μιὰ μεριά καὶ ἡ ὑπερνίκηση τοῦ ἑαυτοῦ μας ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ἡ ὑπερνίκηση, ποὺ σημειώνεται μὲ τὴν ἀναστολὴ τῶν ἀξιολογιῶν τὴν ὥρα τῆς γνωστικῆς ἐνέργειας, αὐτὰ τὰ δυὸ μαζὶ εἶνε ἀπαραίτητα γιὰ νὰ προσδιορίσουν τὴ δύναμη τῆς ἔρευνας.

Τὰ τέτοια βήματα στὴν ἐπιστήμη διδάξανε ταυτόχρονα καὶ τὴν δυνατότητα μιᾶς ἐκάστοτε ἀπόλυτα ὠρισμένης καὶ συγκεκριμένης γνώσης καὶ τὴν ἀδυναμία τοῦ νὰ βρεθῆ στὴν ἐπιστήμη ὅ,τι εἶχε μάταια ζητηθῆ στὴν φιλοσοφία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὅποιος εἶχε ζητήσει στὴν ἐπιστήμη τὸν θεμελιακὸ λόγο τῆς ζωῆς του, τὴν ὀδηγητικὴ γραμμὴ τῶν πράξεών του καὶ τὸ ἴδιο τὸ εἶναι, αὐτὸς ἦταν ἐπόμενο ν' ἀπογοητευθῆ.

Ἔτσι ἐπρόβαλε ἡ ἀνάγκη νὰ ξαναβρεθῆ ὁ δρόμος, ποὺ πάει στὴ φιλοσοφία.

Ἡ σημερινὴ φιλοσοφικὴ σκέψη βρίσκεται προσδιορισμένη ἀπ' τὶς συνθῆκες, ποὺ ἐπροκάλεσε ἡ πείρα αὐτῆ τοῦ πνεύματος μέσα στὸ χῶρο τῶν ἐπιστημῶν. Ὁ δρόμος, ποὺ ὠδήγησε ἀπ' τὴν ἀπογοητευτικὴ ἐπίδραση τῆς ξεπεσμένης φιλοσοφίας πρὸς τὶς ρεαλιστικὲς ἐπιστήμες καὶ ἀπ' τὶς ἐπιστήμες πάλι πρὸς τὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία, ὁ δρόμος αὐτὸς ἦταν ἀπ' τὴ φύση του καμωμένος νὰ συμβάλῃ ἀποφασιστικὰ στὴ διαμόρφωση τοῦ τρόπου τοῦ φιλοσοφεῖν, ποὺ εἶνε σήμερα δυνατός. Πρὸ τοῦ σκιαγραφήσουμε τὸν δρόμο, ποὺ σημειώνει τὴν ἐπιστροφὴ στὴ φιλοσοφία, πρέπει νὰ ὀρίσουμε τὴ σχέση τῆς σημερινῆς φιλοσοφικῆς σκέψης πρὸς τὴν ἐπιστήμη, μιὰ σχέση, ποὺ δὲν εἶνε διόλου ἀπλῆ καὶ μονοσήμαντη.

Πρῶτα ἀπ' ὅλα ἐκεῖνο, πὸν ξεκαθαρίστηκε, εἶνε τὰ ὄρια τῆς ἐπιστήμης. Συνοπτικὰ μπορούμε νὰ τὰ περιγράψουμε ὡς ἑξῆς :

Ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶση, πὸν ἀναφέρεται στὰ πράγματα, δὲν εἶνε γνῶση πὸν ἀναφέρεται στὸ εἶναι. Ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶση εἶναι προσανατολισμένη μερικὰ σὲ ὠρισμένα ἀντικείμενα καὶ ὄχι στὸ ἴδιο τὸ εἶναι. Ἔτσι ἡ ἐπιστήμη προκαλεῖ φιλοσοφικά, ἀκριβῶς μετὴν γνῶση, τὴν πιὸ φανερὴ καὶ καθαρὴ γνῶση γιὰ τὴν Ἄγνοια, γιὰ τὴν ἄγνοια δηλαδὴ τοῦ στοιχείου ἐκεῖνου, πὸν ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὸ εἶναι.

β) Ἡ ἐπιστημικὴ γνῶση δὲν μπορεῖ νὰ δώσῃ κανένα σκοπὸ κατ'ἀλλῆλο γιὰ τὴ ζωὴ. Δὲν θεσπίζει ἀξίες ἱκανὲς νὰ σταθοῦν στὴ ζωὴ. Δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὁδηγός. Μὲ τὴν ἀκρίβεια καὶ μετὴν ὀριστικότητά της μᾶς παραπέμπει σὲ μιὰν ἄλλη πηγὴ τῆς ζωῆς μας.

γ) Ἡ ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νὰ δώσῃ καμμιά ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα, πὸν ἀναφέρεται στὸ ἴδιο της τὸ νόημα. Τὸ ὅτι ὑπάρχει ἡ ἐπιστήμη, αὐτὸ ὀφείλεται σὲ μιὰν ὄθηση, πὸν ὅμως ἡ ἴδια δὲν μπορεῖ ν' ἀποδειχθῇ ἐπιστημονικὰ ὡς ἀληθινὴ καὶ ὡς ἀξία νὰ ὑπάρχη.

Μαζὶ μετὰ τὰ ὄρια τῆς ἐπιστήμης ξεκαθαρίσθηκε καὶ ἡ θετικὴ σημασία τῆς ἐπιστήμης γιὰ τὴ φιλοσοφία καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶνε ἀπαραίτητη γιὰ τὴ φιλοσοφία.

Πρῶτον : ἡ ἐπιστήμη, πὸν ξεκαθαρίσθηκε στοὺς τελευταίους αἰῶνες μεθοδικὰ καὶ κριτικὰ — ἀδιάφορο, ἂν σπάνια οἱ ἐρευνητὲς τὴν πραγματοποιήσανε ἀπόλυτα στὴν καθαρὴ τῆς ὑπόστασι — ἔξασφάλισε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν πιθανότητα, δίνοντας τὴν εὐκαιρία ν' ἀντιπαραβληθῇ πρὸς τὴ φιλοσοφία, νὰ συνειδητοποιηθῇ καὶ νὰ ὑπερνικηθῇ τὸ θολὸ κρᾶμα φιλοσοφίας καὶ ἐπιστήμης.

Ὁ δρόμος τῆς ἐπιστήμης εἶνε ἀναπόφευκτος γιὰ τὴν φιλοσοφία, γιατί μονάχα ἡ γνωριμιά μας μετὸν δρόμο αὐτὸν μπορεῖ νὰ μᾶς κἀνῃ ν' ἀποφύγουμε τὴν ὥρα, πὸν φιλοσοφοῦμε, νὰ ξανακάνουμε — καὶ μάλιστα μετὸν τρόπο διόλου καθαρὸ, μετὸν τρόπο ὑποκειμενικὸ — γνωστικούς ἰσχυρισμούς, πὸν ἀναφέρονται στὰ πράγματα καὶ πὸν ἡ θέσι τους εἶνε σὲ μιὰ μεθοδικὰ θετικὴ ἐρευνα.

Μὰ καὶ ἡ φιλοσοφικὴ διαύγεια εἶνε ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά κι' αὐτὴ

ἀπαραίτητη για τὴ ζωὴ καὶ για τὴν καθαρότητα τῆς γνήσιας ἐπιστήμης. Δίχως τὴ φιλοσοφία δὲν νοιώθει ἡ ἐπιστήμη τὸν ἑαυτὸ της· ἀκόμα καὶ ὁ ἐρευνητὴς — ἔστω καὶ ἄν, βασίζοντας τὴ σκέψη του ἀπάνω στὰ πορίσματα τῶν μεγάλων διδασκάλων, τὰ καταφέρει νὰ συνεχίση για λίγο εἰδικὲς ἐπιστημονικὲς ἐρευνες — παρατάει τὴν ἐπιστήμη στὸ σύνολό της ὅσες φορές καταντάει, μὴ ἔχοντας τὴ φιλοσοφία ὡς βοηθό του, νὰ τὰ χάνη.

Ἄν εἶνε λοιπὸν ἀλήθεια, ὅτι ἀπ' τὴ μιὰ μεριά ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἐπιστήμη εἶνε ἀδύνατες χωρὶς τὴν ἀμοιβαία συνδρομὴ τους κα' ὅτι ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά τὸ θολὸ κρᾶμα καὶ τῶν δυὸ μαζὶ εἶναι σήμερα πᾶ ἀπαράδεκτο, τότε ἡ ἀποστολὴ μας σήμερα εἶναι νὰ πραγματοποιήσουμε τὴν ἀληθινὴ ἐνότητα καὶ τῶν δυὸ, ἔπειτα ἀκριβῶς ἀπὸ τὸν χωρισμό τους. Τὸ φιλοσοφεῖν ὡς οὐσιαστικὸ διανοεῖσθαι δὲν μπορεῖ ν' ἄνε οὔτε τὸ αὐτό, οὔτε ὅμως καὶ ἀντίθετο πρὸς τὸ ἐπιστημονικὸ διανοεῖσθαι.

Δεύτερον : μονάχα οἱ ἐπιστῆμες, ποὺ ἐρευνοῦν καὶ ποὺ μᾶς δίνουν ἔτσι μιὰν ἀναντίρρητη γνῶση ἀντικειμένων, μᾶς ὀδηγοῦν μπροστὰ στὸ γεγονός, ὅα προβάλλει κάτι ὡς φαινόμενο στὰ μάτια μας. Μόνο μὲ τὶς ἐπιστῆμες μαθαίνω νὰ γνωρίζω σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις καὶ νὰ λέω : τοῦτο ἐδῶ εἶνε ἔτσι κα' ὄχι ἄλλιῶς. Χωρὶς τὴν γνωριμιὰ τῶν ἐπιστημῶν θᾶμενε ἐκεῖνος, ποὺ φιλοσοφεῖ, στερημένος ἀπὸ τὴν καθαρὴ γνῶση τοῦ κόσμου, σᾶν νᾶταν τυφλός.

Τρίτον : τὸ φιλοσοφεῖν, ποὺ δὲν εἶνε βέβαια ὄνειροπόληση, μὰ ζήτησι τῆς ἀλήθειας, πρέπει νὰ υἱοθετῇ τὴν ἐπιστημονικὴν στάση τοῦ πνεύματος ἢ τὸν ἐπιστημονικὸν χαρακτήρα τοῦ σκέπτεσθαι. Τὴν ἐπιστημονικὴν στάση τοῦ πνεύματος τὴν χαρακτηρίζει πρῶτα ἀπ' ὅλα ὄχι μόνο ἡ γνῶσις, μὰ καὶ ὁ συνδυασμός της μὲ τὴν γνῶσις τοῦ δρόμου, ποὺ ὠδήγησε στὴν κατάκτησή της, τὴν χαρακτηρίζει ὄχι μόνο ἡ γνῶσις, μὰ καὶ ὁ συνδυασμός της μὲ τὴν γνῶσις τοῦ νόηματος, ποὺ στὰ ὄριά του μπορεῖ νὰ διεκδικήσῃ τὸ κῦρος της. Ἐπιστημονικὴν στάση εἶνε ἐξ ἄλλου ἡ προθυμία τοῦ ἐρευνητῆ νὰ δέχθῃ κάθε κριτικὴ στοὺς ἰσχυρισμούς του. Για τὸν ἐρευνητὴ εἶνε ἡ κριτικὴ ὁρος ζωῆς. Ὅσο καὶ νὰ τοῦ ἀμφισβητοῦν τὰ πορίσματα, ποτὲ ἡ ἀμφισβήτησι δὲν εἶνε ἀρκετὴ για νὰ προκαλέσῃ τὸν τελειωτικὸ ἔλεγχον.

τῆς ἀντοχῆς τους. Ἀκόμα καὶ τὸ νὰ ὑποστῇ μιὰν ἀδικαιολόγητη κριτικὴ ἔχει μέσα στὸν γνήσιο ἐρευνητὴ ἓνα δημιουργικὸν ἀντίκτυπο. Ὅποιος ἀποφεύγει τὴν κριτικὴν, ἀποφεύγει ἀπλούστατα τὴ γνώση.— Χάνοντας λοιπὸν κανεὶς τὴν ἐπιστημονικὴν στάση καὶ τὸν ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα τοῦ σκέπτεσθαι, χάνει ταυτόχρονα καὶ στὸ φιλοσοφεῖν κάθε ἀληθοσύνη.

Ὅλα λοιπὸν συντρέχουν γιὰ νὰ δέσουν τὴ φιλοσοφία στὴν ἐπιστήμη. Ἡ φιλοσοφία ἀδράχνει τὶς ἐπιστῆμες ἔτσι, ὥστε τὸ νόημά τους νὰ τῆς εἶνε πάντα παρόν. Συζώντας μὲ τὶς ἐπιστῆμες, διαλύει ἡ φιλοσοφία τὸν δογματισμὸν, αὐτὸ τὸ συγκεχυμένο ἀναπλήρωμα τῆς φιλοσοφίας, ποὺ ὅλο καὶ ἀναπτύσσεται πάλι στὶς ἐπιστῆμες. Πρὸ πάντων ὅμως ἀναλαμβάνει ἡ φιλοσοφία νὰ ἐγγυηθῇ συνειδητὰ τὴν ἐπιστημονικότητα ἐνάντια στοὺς ἐχθροὺς τῆς ἐπιστήμης. Ἐὐλογοῦσθε «φιλοσοφικῶς ζῆν» εἶνε ἀχώριστο ἀπ' τὴν πνευματικὴν ἀκείνη διάθεση, ποὺ ζητάει ἀπεριόριστα ἡ ἐπιστήμη.

Μαζὶ μ' αὐτὸ τὸ ξεκαθάρισμα τῶν ὁρίων καὶ τοῦ νοήματος τῶν ἐπιστημῶν ἀναπτύχθηκε καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς φιλοσοφικῆς πηγῆς. Μόνο τὸ γεγονὸς, ὅτι, στὸ φωτεινὸ χῶρο τῶν ἐπιστημῶν, ἐκτεθειμένη ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη—ὅσες φορὲς διατύπωνε κανένας ἐπιπόλαιον ἰσχυρισμὸν—στὴν κριτικὴ δξύτητα αὐτοῦ τοῦ φωτός, ἀπόχτησε μ' ὅλα ταῦτα ἔτσι τὴ συνείδηση τῆς αὐτόνομης πηγῆς της, μόνον τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἔκανε τὴν μιὰ καὶ προαιώνια φιλοσοφία στὶς μεγάλες ἐμφανίσεις της νὰ ξαναγίνῃ ὁρατὴ καὶ ἀκουστή. Ἦταν σ' ἂν νὰ ξανάρθανε στὸ φῶς ἀπ' τὸ μυστικὸν τους καταφύγιον κείμενα ἀπὸ καιρὸ γνωστὰ καὶ σ' ἂν νὰ μάθανε οἱ ἄνθρωποι τώρα μόλις γιὰ πρώτη φορὰ νὰ τὰ διαβάσουν ἀληθινὰ μὲ μάτια καινούργια. Ὁ δὲ Kant, ὁ Hegel, ὁ Schelling, ὁ Cusanus, ὁ Anselm τοῦ Canterbury, ὁ Πλωτῖνος, ὁ Πλάτων καὶ μερικοὶ ἄλλοι ἔγιναν ξαφνικὰ τόσο νέοι στὴν σημερινὴ τους παρουσία, ὥστε βγῆκε ἀληθινὴ κ' ἔγινε στὴν ἀλήθεια τῆς ἀντιληπτῆς ἡ φράση τοῦ Schelling, ποὺ λέει, ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶνε ἓνα «φανερωμένο μυστικόν». Μπορεῖ νὰ γνωρίζουν πολλοὶ τὰ κείμενα, μπορεῖ νὰ τὰ καταφέρουν ν' ἀναπαριστοῦν μὲ ἀκρι-

βεια τὴ συστηματικὴ κατασκευὴ τῶν σκέψεων κι' ὅμως νὰ μὴν καταλαβαίνουν τίποτα.

Ἄπ' αὐτὲς τὶς πηγὲς πρέπει ν' ἀντλήσῃ καὶ νὰ μάθῃ ὁ ἄνθρωπος ὅσα καμμιά ἐπιστήμη δὲν διδάσκει. Ἡ φιλοσοφία δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῇ, βγαλμένη μονάχα ἀπὸ τὸν ἐπιστημονικὸ τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι κι' ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση. Ἡ φιλοσοφία ζητᾷ εἶνα ν' ἄλλο τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι, ἕνα τρόπο, ποὺ ἐνῶ μὲ κάνει νὰ γνωρίζω, μοῦ δίνει ταυτόχρονα τὴν ἀνάμνηση τοῦ ἑαυτοῦ μου, μὲ κάνει ξύπνιο, μὲ φέρνει στὸν ἑαυτό μου, μὲ μεταμορφώνει.

Μὲ τὴν καινούργια ὅμως ἀνακάλυψη τῆς φιλοσοφικῆς πηγῆς μέσα στὰ κείμενα, ποὺ μᾶς παραδοθήκανε ἀπ' τὸ παρελθόν, μὲ τὴν πράξη αὐτὴ ἀποκαλύφθηκε ἀμέσως καὶ τοῦτο: ὅτι εἶνε ἀδύνατον νὰ βροῦμε τὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία ἐτοιμηστὸ παρελθόν. Ἡ παλαιὰ φιλοσοφία δὲν μπορεῖ ποτέ, ἔτσι ἀκριβῶς ὅπως εἶνε, νὰ γίνῃ δική μας.

Σὴν παλαιὰ φιλοσοφία ἀντικρύζουμε βέβαια τὸ ἱστορικὸ ὄρητήριο τοῦ δικοῦ μας φιλοσοφικοῦ λογισμοῦ καὶ τὴν δική μας σκέψη τὴν ἀναπτύσσουμε, μελετώντας τοὺς παληοὺς φιλοσόφους, γιατί μονάχα ἡ συναναστροφή μας μ' αὐτοὺς ὁδηγεῖ τὴ δική μας τὴ σκέψη στὴν ἀναγκαία διαύγεια. Ἡ φιλοσοφικὴ ὅμως πάντως σκέψη εἶνε, ἂν θέλῃ νᾶναι γνήσια, πάντα πηγαία καὶ πρωταρχικὴ καὶ πρέπει σὲ κάθε ἐποχὴ νὰ πραγματοποιηθῆται ἱστορικὰ μέσα στὶς νέες συνθῆκες, ποὺ προκύπτουν ἀπ' τὴν ἐποχὴ.

Ἄπ' τὶς νέες συνθῆκες, ποὺ ἐγέννησε ἡ δική μας ἡ ἐποχὴ, ἡ πιὸ χτυπητὴ καὶ σημαντικὴ εἶνε ἡ ἀνάπτυξη ἀμιγῶν ἐπιστημῶν, ποὺ μᾶς ἀπασχόλησε πιὸ πάνω. Ἡ φιλοσοφία δὲν μπορεῖ πιά νὰ εἶνε ἀφελῆς καὶ νὰ μείνῃ ταυτόχρονα ἀληθινὴ. Ἄλλοτε ἐπικρατοῦσε μιὰ ἀφελῆς ἐνότητα φιλοσοφίας καὶ ἐπιστήμης, πού, ἂν καὶ ἀποτελοῦσε τότε ἕνα θαυμαστὰ διεισδυτικὸ καὶ στὴν πνευματικὴ κατάσταση τῆς ἐποχῆς ἀληθινὸ συνθηματικὸ σημεῖο, δὲν εἶνε σήμερα πιά δυνατὴ παρὰ μόνο σ' ἕνα θολὸ ἀνακάτεμμα καὶ πρέπει ἐπομένως ριζικὰ νὰ ὑπερنيκηθῇ. Ἐτσι σήμερα, μὲ τὴν αὐτεπίγνωση, ποὺ ἀπόχτησε ἡ καθιεμιὰ χωριστὰ—ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ φιλοσοφία—, ἐντείνεται ἡ συνειδητότητα. Ἡ φιλοσοφία τάσσεται νὰ πραγματοποιήσῃ τῶρα μὲ τὴν

ἐπιστήμη τὸν φιλοσοφικὸ λογισμό, πὸν προέρχεται ἀπὸ μιὰ πηγὴ ἄλλη καὶ διαφορετικὴ ἀπ' τὴν ἐπιστημονικὴν.

Ἡ σύγχρονη λοιπὸν φιλοσοφία μπορεῖ ἴσως γὰ νοιώσῃ τοὺς Προσωκρατικοὺς στὸ ὑπέροχο μεγαλεῖο τους, μὰ δὲν μπορεῖ καὶ νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ. Ἡ σύγχρονη φιλοσοφία δὲν μπορεῖ ἐπίσης σὲ καμμιά περίπτωση νὰ μείνῃ χωμὲνη στὸ βάθος τῆς ἀφέλειας τῶν παιδικῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων. Γιὰ νὰ διατηρήσῃ τὸ βάθος, πὸν χάνουν βέβαια συνήθως τὰ παιδιά μὲ τὸ προχώρημα τῆς ἡλικίας, εἶνε ἀναγκασμένη ἡ φιλοσοφία ν' ἀνακαλύψῃ πλάγιους δρόμους καὶ βάσεις μέσα στὴν σημερινὴ πραγματικότητα καὶ στὴν πολλαπλότητά της καὶ αὕτῃ ἡ πραγματικότητα ἄλλωστε δὲν μπορεῖ σὲ καμμιά πιά περίπτωση νὰ μείνῃ γνήσια καὶ ἀπόλυτα παροῦσα δίχως τὴν βοήθεια τῆς ἐπιστήμης.

Ἄν ἀπ' τὴν μιὰ μεριά τὰ παλαιὰ κείμενα μᾶς κάνουν ν' ἀκοῦμε μιὰ πηγαία φωνή, ἀπ' τὴν ἄλλη ὅμως μερὰ οἱ θεωρίες, πὸν περιέχουν, δὲν μποροῦν νὰ παραληφθοῦν ἀπὸ μᾶς. Ἡ ἱστορικὴ κατανόηση τῶν θεωρητικῶν συγκροτημάτων τοῦ ξεπερασμένου καὶ καθ' αὐτὸ παρελθόντος διακρίνεται ἀπ' τὴν ἀφομοίωση τῶν στοιχείων ἐκείνων, πὸν εἶνε ἐκάστοτε σὲ κάθε φιλοσοφία ζωντανὰ καὶ παρόντα. Γιατὶ ἀκριβῶς μονάχα αὕτῃ ἡ ἀφομοίωση εἶνε ἡ βάση, πὸν ἐξασφαλίζει τὴν δυνατότητα νὰ κατανοηθῇ ἱστορικὰ κ' ἐκεῖνο, πὸν εἶναι μακρυνὸ καὶ ἀποξενωμένο.

Ἡ σημερινὸς φιλοσοφικὸς λογισμὸς σημειώνεται, ἀντλώντας τὴν ὑπαρξὴ του συνειδητὰ ἀπ' τὴν ἀποκλειστικὰ δική του πηγὴ, πὸν ἡ ἐπιστήμη μονάχη της δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἀνακαλύψῃ καὶ νὰ τὴν φθάσῃ :

Ἡ ἀναζήτησις τῆς πραγματικότητας προκαλεῖ τὸν φιλοσοφικὸ λογισμό μὲ μιὰ σκέψη, πὸν σημειώνεται ὡς ἐσωτερικὴ πράξις. Ἀντίκρουσ' ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς πραγματικότητας, ἀντίκρουσ' τὰ πράγματα ἡ σκέψη ὡς ἐσωτερικὴ πράξις παίρνει μιὰ θέσις τέτοια, ὥστε νὰ μπορῇ νὰ τὰ ὑπερβῇ καὶ νὰ φθάσῃ ὑπερβατικὰ στὴν οὐσιαστικὴ πλήρωσις.

Ἡ πραγματικότητα δὲν μπορεῖ πιά ν' ἀναζητηθῇ ἀπ' τὸν φιλοσοφικὸ λογισμό γιὰ δεύτερη φορὰ, ὅπως τὴν ἀναζητοῦν οἱ ἐπιστήμονες,

σᾶν ἓνα συγκεκριμένο περιεχόμενο γνώμης. Ἡ φιλοσοφία δὲν μπορεῖ πιά νὰ παρουσιάσῃ μιὰ θεωρία, πού ν' ἀναφέρεται στοῦ Ὀλον τοῦ Εἶναι, συλλαμβάνοντας τὴν ἐνότητά του ὡς ἀντικείμενο.

Ἐπίσης ἡ πραγματικότητα δὲν μπορεῖ νὰ συλληφθῇ μ' ἀσφάλεια σὲ ἀπλὲς συναισθηματικὲς βιώσεις. Ἡ πραγματικότητα κατακτᾶται μὲσω τῶν βιώσεων αὐτῶν καὶ μαζί τους μονάχα μέσ' στὸν λογισμό.

Ὁ φιλοσοφικὸς λογισμὸς τείνει δουλεύοντας ἐκεῖ, ὅπου τὸ σκέπτεσθαι θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ ἡ πείρα τῆς ἴδιας τῆς πραγματικότητας. Γιὰ νὰ φθάσω ὅμως ὡς ἐκεῖ, εἶμαι ἀναγκασμένος νὰ σκέπτομαι διαρκῶς, χωρὶς νὰ γίνωμαι κι' ὅλας πραγματικὸς μέσα στοῦ ἴδιο αὐτὸ σκέπτεσθαι «ὡς τοιοῦτο». Βαδίζοντας στοῦ δρόμο τοῦ προσωρινοῦ προπαρασκευαστικοῦ σκέπτεσθαι νοιώθω κάτι, πού εἶνε «πλέον» ἀπ' τὸ σκέπτεσθαι.

Ἡ μεθοδικὴ ἀντικειμενοποίηση αὐτοῦ τοῦ σκέπτεσθαι εἶνε φιλοσοφία. Γιὰ νὰ δώσω μιὰν εἰκόνα αὐτῆς τῆς φιλοσοφίας δὲν μπορῶ νὰ κάνω οὔτε μιὰν ἐπισκόπηση τῶν ἐπιτευγμάτων, πού ἐμφανίζονται σήμερα μὲ τ' ὄνομα «ὑποστασιακὴ φιλοσοφία», οὔτε μιὰν ἐπισκόπηση τῆς δικῆς μου φιλοσοφίας. Χρησιμοποιώντας μόνο ὡς παράδειγμα μερικὲς θεμελιακὲς ἰδέες, μπορῶ νὰ δείξω αὐτό, πού μᾶς ἐνδιαφέρει. Θέτω λοιπὸν τ' ἀκόλουθα προβλήματα:

Πρῶτον: τὸ πρόβλημα τοῦ Εἶναι καὶ μάλιστα στὴν ἔννοια τοῦ πιδὲ ἐκτεταμένου χώρου τοῦ περιβάλλοντος, πού μέσα του προβάλλουν στὰ μάτια μας τὰ ὅσα συνιστοῦν ἐκάστοτε γιὰ μᾶς τὸ Εἶναι.

Δεύτερον: τὸ πρόβλημα τῆς ἀλήθειας καὶ μάλιστα στὴν ἔννοια τοῦ δρόμου, πού ὁδηγεῖ στοῦ Εἶναι.

Τρίτον: τὸ πρόβλημα τῆς πραγματικότητας στὴν ἔννοια τοῦ Εἶναι ὡς σκοποῦ καὶ ὡς πηγῆς, πού μέσα τους βρίσκει τὴ γαλήνη τῆς ὁλόκληρῃ ἡ σκέψη καὶ ἡ ζωὴ μας.

Α.

ΤΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Ἡ πρώτη ἀπάντηση στοῦ ἐρώτημα, πού ἀναφέρεται στήν ὑπαρξη τοῦ Εἶναι, βγαίνει ἀπ' τὴν ἀκόλουθη βασικὴ πεῖρα:

Ὅτι, κι' ἂν γίνεται γιὰ τὰ μάτια μου ἀντικείμενο, πάντα πρόκειται γιὰ ἓνα ὁρισμένον Ἐἶναι πλάϊ σ' ἄλλα καὶ πάντα πρόκειται γιὰ ἓνα εἶδος τοῦ Εἶναι. Ὅπωςδήποτε κι' ἂν σκέπτομαι τὸ Εἶναι, εἴτε τὸ σκέπτομαι π. χ. ὡς ὕλη, εἴτε ὡς ἐνέργεια, εἴτε ὡς πνεῦμα, εἴτε ὡς ζωὴ κ. ο. κ.—κι' ὅλες οἱ νοητὲς κατηγορίαι τοῦ Εἶναι ἔχουν δοκιμασθῆ—, πάντα ἡ σκέψη αὐτὴ μου δείχνει στοῦ τέλος, ὅτι ἀνύψωσα στοῦ ἐπίπεδο τοῦ ἀπόλυτου Εἶναι ἓνα εἶδος ὁρισμένου μονάχα Εἶναι, πού σημειώνεται μέσα στοῦ ὅλον τοῦ Εἶναι. Κανένα ἀπ' τὰ γνωστὰ Εἶναι δὲν εἶνε ΤΟ Εἶναι.

Πάντα ζοῦμε μέσα σ' ἓναν ὁρίζοντα τῆς γνώσης μας. Καὶ τείνουμε διαρκῶς νὰ ὑπερβοῦμε κάθε ὁρίζοντα, πού μᾶς περιζώνει καὶ πού μᾶς κλείνει τὴ θέα. Μὰ δὲν καταφέρνουμε νὰ κατακτήσουμε κανένα γιὰ τὴν ὄρασή μας ὁρητήριο, πού τὸ σημεῖο του νὰ βρῖσκεται ἔξω ἀπ' τὸν περιοριστικὸ ὁρίζοντα καὶ πού ἀπ' ἐκεῖ νᾶνε ὄρατὸ τὸ ἀπαλλαγμένο πιά ἀπὸ κάθε ὁρίζοντα κι' ὅμως μ' ὅλα ταῦτα κλειστὸ καὶ τελειωμένο Ὅλον. Οὔτε μπορούμε νὰ κατακτήσουμε μιὰν ἀλυσίδα ἀπὸ ὁρητήρια, πού—ὅπως συμβαίνει στὸν περίπλου τῆς γῆς—νὰ μᾶς δίνουν στοῦ σύνολό τους, ἐνῶ θὰ περνᾶμε ἀπ' τὸν ἓναν ὁρίζοντα στὸν ἄλλον, τὴν δυνατότητα νὰ συλλάβουμε τὸ ἓνα, τὸ κλειστὸ καὶ ὁλόκληρο Εἶναι. Τὸ Εἶναι μένει γιὰ μᾶς τέτοιο, πού δὲν μπορεί νὰ κλείσῃ. Μᾶς τραβάει ἀπ' ὅλες τὶς πλευρὲς του πρὸς τὸ ἀπεριόριστο. Πάντα φέρνει ξανά μπροστὰ στὰ μάτια μας κάτι τὸ νέο, πού εἶνε κάθε φορὰ ἓνα ὁρισμένο Εἶναι.

Αὐτὴ εἶνε ἡ πορεία τῆς γνώσης μας, πού πάει ὅλο καὶ πιδὸ μπρός. Ἐνῶ συλλογιζόμαστε αὐτὴν τὴν πορεία, ζητᾶμε κι' ὅλας τὴν ἀπάντηση στοῦ ἐρώτημα, πού ἀναφέρεται στὴ φύση τοῦ ἴδιου τοῦ Εἶναι, τοῦ Εἶναι, πού μὲ τὸ ξάνοιγμα ὅλων τῶν φαινομένων μπροστὰ στὰ μάτια μας μοιάζει μ' ὅλα ταῦτα νὰ ὑποχωρῇ πάντα καὶ νὰ ξεφεύγῃ.

Τὸ εἶναι αὐτὸ ὀνομάζουμε τὸ περιβάλλον. Τὸ περιβάλλον δὲν εἶνε ὅμως μονάχα ὁ ὀρίζοντας, πού μέσα του βρίσκεται κάθε τόσο ἡ γνώση μας, μὰ εἶνε καίτι, πού δὲν γίνεται ποτὲ ὀρατὸ μονάχα ὡς ὀρίζοντας καὶ πού ἀπὸ μέσα του ξεπηδοῦν μάλιστα καὶ ὅλοι οἱ νέοι ὀρίζοντες.

Τὸ περιβάλλον εἶνε τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο, πού πάντα προμηνύεται μονάχα—καὶ προμηνύεται μέσα ἀπ' ὅ,τι εἶνε ἀντικειμενικά παρόν, καθὼς καὶ μέσ' ἀπ' τοὺς ὀρίζοντες—, μὰ πού δὲ γίνεται ποτὲ ἀντικείμενο. Τὸ περιβάλλον εἶνε τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο, πού τὸ ἴδιο δὲν παρουσιάζεται καὶ δὲν συμβαίνει ποτέ του, μὰ πού μέσα του συμβαίνουν ὅλα τ' ἄλλα. Κι' εἶνε ταυτόχρονα τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο, πού κάνει ὅλα τὰ ὄντα ὄχι μόνο νὰ εἶνε ὅ,τι ἄμεσα φαίνονται, μὰ καὶ νὰ μένουν διαφανῆ.

Μ' αὐτὴν τὴν πρώτη σκέψη ἐκτελέσαμε ἓνα βασικὸ φιλοσοφικὸ ἐγχείρημα. Στηριγμένοι στὴ σκέψη αὐτή, ἄς λυτρωθοῦμε ἀπ' τὰ δεσμά, πού δένουν τὸ ὄντολογικὸ μας συνειδὸς σὲ μιὰ γνώση καὶ πού ξαναγυρίζουν μὲ μιὰ διαφορετικὴ πάντα μορφή. Πρόκειται γιὰ μιὰν ἀπλῆ σκέψη, πού ὅμως, ἐνῶ ἀνοίγει μπροστά μας τὴν πὶο μεγάλη θέα, μοιάζει ταυτόχρονα σ' ἄν νᾶνε ἀδύνατο νὰ πραγματοποιηθῆ.

Καὶ μοιάζει ἔτσι, γιὰτί εἴμαστε δεμένοι στὴ μορφή, πού ἔχει τὸ ἀνθρώπινο σκέπτεσθαι, στὴ μορφή, πού μᾶς ἀναγκάζει, ὅ,τιδήποτε κι' ἂν ζητᾶμε νὰ γνωρίσουμε, νὰ τὸ μεταβάλλουμε σ' ἓνα ὀρισμένον ἀντικείμενο. Ὅταν ζητᾶμε νὰ συλλάβουμε μὲ τὴ σκέψη τὸ περιβάλλον, γίνεται κι' αὐτὸ ἀμέσως ἀντικείμενο καὶ λέμε π.χ., ὅτι τὸ περιβάλλον εἶνε ὁ κόσμος, εἶνε ἡ ὕπαρξη, πού ἐμεῖς τὴν ἀποτελοῦμε, εἶνε τὸ ἐν γένει συνειδὸς. Συλλαμβάνοντας μὲ μιὰ σαφῆ σκέψη τὸ περιβάλλον, διαπράττουμε ὅ,τι ἀκριβῶς πρέπει, ὅταν τὸ σκεπτόμαστε, νὰ ὑπερνικιέται. Ὅταν ζητᾶμε στὸ περιβάλλον τὸν λόγο, πού στηρίζει τὰ πάντα, δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται νᾶχουμε μπροστά στὰ μάτια μας κανένα ἀντικείμενο, πού νὰ τὸ λέμε περιβάλλον. Συλλαμβάνοντάς το ὅμως μὲ τὴ σκέψη, τὸ συλλαμβάνουμε μ' ὅλα ταῦτα ἀναπότρεπτα μὲ τὴν βοήθεια ὀρισμένων περιεχομένων τοῦ εἶναι. Ὅταν ἐκτελοῦμε τὴ σκέψη πρέπει τὰ περιεχόμενα αὐτὰ νὰ ἐξαφανίζονται, ἂν θέλουμε νὰ νοιώσουμε τὸ εἶναι ἐκεῖνο, πού παύει νᾶνε ἓνα ὀρισμένον ἀπλῶς εἶναι.

Κάθε φράση λοιπόν, πού αναφέρεται στο περιβάλλον, περιέχει μέσα της ένα παραλογισμό. Κι' αν ακόμα θάταν δυνατόν — πράγμα, πού αποτελεί ακριβώς ένα βασικό έγχείρημα τοῦ φιλοσοφικοῦ λογισμοῦ — νὰ σκεφθῆ κανεὶς μὲ τὴ μορφή τοῦ αντικειμένου κάτι, πού δὲν ἔχει αντικειμενικὴ ὕπαρξη, πάλι θάταν ἐκτεθειμένη ἢ κάθε φράση σὲ ἀναπότρεπτες παρεξηγήσεις: ἀντὶ νὰ νοιώθουν οἱ ἄνθρωποι τὸ περιβάλλον μέσ' στὴ στροφή, πού ἔχει ἢ σκέψη, θὰ παίρνανε λέξη πρὸς λέξη τὶς ἀπομονωμένες φράσεις καὶ θὰ εἶχαν ἔτσι μιὰ ψεύτικη καὶ ἀπατηλὴ γνώση γιὰ τὸ ὅλον τοῦ περιβάλλοντος.

Ὅτι, σύμφωνα μὲ τὶς συνηθισμένες γνωστικὲς δυνάμεις καὶ μὲ τὴ λογικὴ τῶν ἀντιφάσεων, εἶνε ἀπραγματοποίητο, πραγματοποιεῖται μ' ὅλα ταῦτα φιλοσοφικὰ ὡς τὸ φωτεινὸ χάραμα ἐνὸς ὄντολογοῦ συνειδότος, πού δὲν παραβάλλεται μὲ καμμιάν ἀπ' τὶς ὠρισμένες γνώσεις. Καὶ πατᾶμε τὸ πόδι μας στὸν πιὸ ἐκτεταμένον χωρὸ τοῦ Δυνατοῦ. Καθεὶ, πού εἶνε γιὰ μᾶς ὡς ὄν (ὡς εἶναι) γνωστό, κερδίζει ἔτσι ἓνα βάθος μὲ τὴν ἀναφορὰ του σ' αὐτὸν τὸν χωρὸ, πού ἀπὸ μέσα του ἀκριβῶς προβάλλει πιά, ἑξαγγέλλοντας τὸ εἶναι, χωρὶς τὸ ἴδιο ἐκεῖνο στοιχεῖο, πού προβάλλει, νᾶνε καὶ τὸ ἴδιο τὸ εἶναι.

Τὸ περιβάλλον πρέπει νὰ διαφωτισθῆ ἀκόμα περισσότερο. Πρέπει ν' ἀποχτήσουμε τὴ γλώσσα, πού μὲ τὴν βοήθειά της θὰ μπορέσουμε ἔπειτα νὰ θέσουμε κἄθαρὰ τὰ βασικὰ ἐρωτήματα γιὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ γιὰ τὴν πραγματικότητα. Ἡ βαθειὰ καὶ σωστὴ ἀνάπτυξη αὐτῶν τῶν εἰσαγωγικῶν ἀρχῶν τοῦ φιλοσοφικοῦ λογισμοῦ εἶνε ἓνα ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς φιλοσοφικῆς λογικῆς. Ἐδῶ πρέπει νὰ μᾶς ἀρκέσουν μερικοὶ (οὔτε κἂν σκιαγραφικοὶ) ὑπανιγμοὶ κ' αὐτοὶ μᾶς εἶνε ἀναγκαῖοι γιὰ νὰ ὀρίσουμε τὸ νόημα μερικῶν λέξεων, πού εἶνε δηλωτικὲς γιὰ τὸ περιβάλλον καὶ πού θὰ χρησιμοποιήσουμε στὸ δεύτερο μέρος αὐτῆς τῆς ἐργασίας. Πρόκειται συγκεκριμένα γιὰ τὶς λέξεις: κόσμος, συνειδὸς ἐν γένει, ὕπαρξη, πνεῦμα, ὑπόσταση, ὑπερβατικότητα.

Τὸ ἐνιαῖο περιβάλλον—τὴ στιγμὴ, πού μιλάω γι' αὐτό, ζητώντας νὰ τὸ διαφωτίσω—χωρίζεται ἀμέσως, παίρνοντας τὴν ὕπαρξη ἀπ' τὴν αντικειμενικὴ ὕπαρξη ὠρισμένων φαινομένων, σ τ ῖ ς φ ᾶ ς ε ἰ ς τ ο ῦ

περιβάλλοντος. Οἱ φάσεις αὐτὲς ξεκαθαρίζουν καὶ χωρίζονται, ἐνῶ ἐπιχειροῦμε τ' ἀκόλουθα βήματα στὴ σκέψη μας.

Τὸ πρῶτο βῆμα:

Ὁ Kant ἔνοιωσε, ὅτι ὁ κόσμος δὲν γίνεται γιὰ μᾶς ἀντικείμενο, μὰ ὅτι ἀποτελεῖ μονάχα μιὰν ἰδέα, δηλαδή ὅτι ὅλα, ὅσα μπορούμε νὰ γνωρίσουμε, βρίσκονται στὸν κόσμο, ἐκτὸς ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν κόσμο, ὅτι τέλος, ζητώντας νὰ γνωρίσουμε τὸν κόσμο σὰν ἓνα Ὅλον, πού ὑπάρχει ὡς ὄν, εἶνε μοιραῖο νὰ πέσουμε σὲ ἄλυτες ἀντιφάσεις, στὶς «ἀντινομίες».

Ὁ Kant ἔνοιωσε ἐπίσης, ὅτι καθεὶ τὸ ἀντικειμενικὰ ὑπαρκτὸ ὑπάρχει γιὰ μᾶς μὲ τὴν προϋπόθεση τοῦ σκεπτόμενου συνειδότητος (ἔτσι π. χ. ἡ ἐνότητα τοῦ ἐκάστοτε ἀντικειμενικὰ ὑπαρκτοῦ ὑπάρχει μὲ τὴν προϋπόθεση τῆς ἐνότητας τοῦ ἐν γένει συνειδότητος, μιᾶς ἐνότητας πού θεσπίζει ἀκριβῶς καὶ τὴν ἐνότητα τῶν ἀντικειμένων). Ἄς τὸ διατυπώσουμε διαφορετικά: «Ὅλα ὅσα ὑπάρχουν» ἀποτελοῦν γιὰ μᾶς τὸ φαινόμενο τοῦ «καθ' αὐτὸ εἶναι», ὅπως προβάλλει τοῦτο στὸ ἐν γένει συνειδός, πού περικλείνει γιὰ μᾶς ὅλα ὅσα ὑπάρχουν. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς «κριτικῆς μεθόδου» τοῦ Kant ἀναφέρεται ἄμεσα στὸ ἰδεολογικὸ συνειδός: ἡ ἀνάπτυξη αὐτὴ γεννάει καὶ διαφωτίζει τὴ γνώση μας γιὰ τὴν φαινομενικότητα τοῦ παγκόσμιου εἶναι συλλαμβάνοντας τὸ περιβάλλον τοῦ ἐν γένει συνειδότητος.

Ἔτσι ἐπρόβαλε τὸ περιβάλλον σὲ δυὸ φάσεις. Τὸ περιβάλλον, πού μέσα του ἐμφανίζεται τὸ ἴδιο τὸ εἶναι, ὀνομάζεται κόσμος. Τὸ περιβάλλον, πού εἶμαι ἐγὼ ὁ ἴδιος καὶ πού εἶμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, ὀνομάζεται τὸ ἐν γένει συνειδός.

Τὸ δεύτερο βῆμα:

Τὸ περιβάλλον, πού εἶμαι ἐγὼ ὁ ἴδιος, δὲν ἐξαντλεῖται μὲ τὸ ἐν γένει συνειδός. Ἐγὼ εἶμαι καὶ μιὰ ὕπαρξη, πού εἶνε ὁ φορέας αὐτοῦ τοῦ συνειδότητος. Ἡ ἐπιστροφή στὴν πραγματικότητα ἐκτελεῖ τὸ βῆμα ἀπ' τὴν ἀπλὴ συνείδηση στὴν πραγματικὴ ὕπαρξη, δηλαδή στὴν ὕπαρξη, πού ἔχει ἀρχὴ καὶ τέλος καὶ πού μέσα στὸν γύρω της κόσμο μοχθεῖ καὶ ἀγωνίζεται ἢ κουράζεται καὶ ὑποχωρεῖ, ἀπολαμβάνει καὶ πάσχει, φοβᾶται κ' ἐλπίζει. Καὶ δὲν εἶμαι μάλιστα μονάχα μιὰ ὕπαρξη, μὰ εἶμαι πραγματικὸς καὶ ὡς πνεῦμα, πού μέσα στὶς ἰδανικὲς ἐνότη-

τές του μπορεί να γίνη δεκτό καθετί, πού σκέπτεται τὸ συνειδός, καθετί, πού εἶνε ὡς ὑπαρξη πραγματικό.

Τὸ τρίτο βῆμα :

Αὐτὲς οἱ φάσεις τοῦ περιβάλλοντος καὶ οἱ τρεῖς ἀποτελοῦν κᾶτι, πού εἶνε ἀναμφισβήτητα παρὸν στὰ μάτια μας. Οἱ φάσεις αὐτὲς συνιστοῦν τὰ ἐγκόσμια καὶ συγκεκριμένα ὡς τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο, πού εἶμαι ἐγὼ—ὑπαρξη, συνειδός ἐν γένει, πνεῦμα—καὶ ὡς τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο, πού εἶνε γιὰ μένα ἀντικείμενο καὶ πού εἶνε ὁ κόσμος. Τώρα ὅμως προβάλλει τὸ ἐρώτημα : εἶνε τάχα ἡ ἐγκοσμιότητα αὐτὴ αὐτάρκης ἢ μᾶς παραπέμπει σὲ κᾶτι ἄλλο ; Τὸ δεύτερο εἶνε ἀκριβῶς, πού συμβαίνει. Τὸ πῆδημα πέρα ἀπ' τὰ ἐγκόσμια ἐκτελεῖται ἀπ' τὸν ἄνθρωπο καὶ σημειώνεται μάλιστα τὸ πῆδημα ταυτόχρονα ἀπ' τὸν κόσμο στὴ θεότητα καὶ ἀπὸ τὴν ὑπαρξη τοῦ συνειδητοῦ πνεύματος στὴν ὑπόστασι. Ὑπόστασι εἶνε ἐκεῖνο πού μᾶς κάνει νᾶμαστε ὁ ἑαυτός μας, εἶναι ἐκεῖνο, πού ἀναφέρεται στὸν ἑαυτό μας, καὶ μέσῳ τοῦ ἑαυτοῦ μας στὸ Ὑπερβατικό, πού μέσα ἀπ' τοὺς κόλπους του προσφέρεται ὡς δῶρο καὶ πού ἀπάνω του ἀκριβῶς θεμελιώνεται.

Ἡ διαίρεση τοῦ περιβάλλοντος βασίζεται στὴ διάκριση τῶν τριῶν βημάτων, πού ἀναφέραμε : Τὸ πρῶτο βῆμα ὁδηγεῖ ἀπ' τὸ περιβάλλον γενικὰ στὸ περιβάλλον, πού εἶμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, καὶ στὸ περιβάλλον, πού εἶνε τὸ ἴδιο τὸ εἶναι. Τὸ δεύτερο βῆμα ὁδηγεῖ ἀπ' τὸ περιβάλλον, πού εἶμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, στὴ διάκριση ἀνάμεσα στὶς διάφορες φάσεις αὐτοῦ τοῦ περιβάλλοντος καὶ πού οἱ φάσεις αὐτὲς εἶνε ἡ ὑπαρξη, τὸ ἐν γένει συνειδός καὶ τὸ πνεῦμα. Τὸ τρίτο βῆμα ὁδηγεῖ ἀπ' τὸν ἐγκόσμιο χῶρο στὸν ὑπερβατικό.

Ἡ διαίρεση λοιπὸν αὐτὴ δὲν πηγάζει ἀναγκαστικὰ ἀπὸ μιὰν ἀρχή, ἀλλὰ σημαίνει μονάχα, ὅτι στὰ ὅρια τοῦ περιβάλλοντος συναντᾶμε καὶ παραλαβαίνουμε τὶς φάσεις, πού μέσα τους σημειώνεται γιὰ τὰ μάτια μας πρωταρχικὰ ἡ παρουσία τοῦ εἶναι.

Ἄς μελετήσουμε τώρα κᾶπως περισσότερο τὸ νόημα τῶν ὄσων ἀναπεύξαμε. Ἡ διαφώτιση τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν φάσεων τοῦ περιβάλλοντος μπορεί, ὅταν πετύχη, νᾶχη μιὰν ἐπίδραση, πού ἐκδηλώνεται στὸ νόημα κάθε γνώσης. Γιατὶ μὲ τὴν διαφώτιση τοῦ περιβάλ-

λοντος ξεκαθαρίζονται ὠρισμένες φιλοσοφικὲς ἀποφάσεις, πὺ δὲν ἀφίνουν τίποτε ἄθικτο στὴν ὕπαρξή μας :

1) Τὸ βασικὸ φιλοσοφικὸ ἐγχείρημα, πὺ ἐσκιαγραφήσαμε, μεταμορφώνει τὸ ὄντολογικὸ συνειδὸς μου καὶ τὸ κάνει ν' ἀναφέρεται στὸ Εἶναι, χωρὶς ν' ἀνε πιά ὄντολογικό. Τὸ Εἶναι στὸ σύνολό του δὲν εἶνε πιά ἐννοιολογικὰ συλληπτὸ μέσῳ μιᾶς ὄντολογίας, μὰ μπορεῖ νὰ διαφωτισθῆ μονάχα ὡς ὁ χῶρος καὶ ὡς οἱ χῶροι, πὺ μᾶς περιβάλλουν καὶ πὺ ἀπὸ μέσα τους προβάλλει στὰ μάτια μας τὸ κάθε Εἶναι. Ἄν ἡ ὄντολογία παρουσίαζε τὸ Εἶναι σ' ἓνα σύστημα ἀπὸ ἀντικείμενα ἢ ἀπὸ ἐνότητες ἀντικειμένων, ἀπ' τὴν ἐποχὴ τοῦ Kant ἔχει ἀπορριφθῆ πιά κάθε ὄντολογία. Τὸ μόνο, πὺ ἀπομένει, εἶνε οἱ χῶροι, πὺ μέσα τους πρέπει ἀκριβῶς ν' ἀναζητήσουμε τὸ Εἶναι καὶ τὴν ὄντοότητά του. Γιὰ τὴν ὄντολογία ἦταν τὸ καθετὶ μονάχα ἔτσι, ὅπως τὸ σκεπτόμαστε, ὅτι εἶνε. Γιὰ τὸν φιλοσοφικὸ λογισμὸ εἶνε τὰ πάντα διαποτισμένα ἀπ' τὸ περιβάλλον ἢ εἶνε σ' ἓνα χαμένα. Ἡ ὄντολογία διασαφήνιζε τὰ ὅσα ἐννοοῦσαν οἱ ἀναφερόμενες στὸ Εἶναι ἐκφράσεις μας, ἀνάγοντάς τα σ' ἓνα πρῶτο καὶ ἀρχικὸ Εἶναι. Ὁ φιλοσοφικὸς λογισμὸς προβαίνει σὲ μιὰ διαφώτιση τοῦ περιβάλλοντος, πὺ μέσα της βρίσκουν τὸν θεμελιακὸ τους λόγῳ καὶ τὴν πηγὴ τους ὅλα, ὅσα διατυπώνονται ἔπειτα σὲ συγκεκριμένες ἐκφράσεις. Ἡ ὄντολογία ἐπιχειροῦσε μιὰ διαφώτιση ἀντικειμενικὴ ἐπάνῳ στὰ πράγματα, δηλαδὴ ἔδειχνε, μὲ τὴν σκέψη τὴν προσανατολισμένη στὰ ἐγκόσμια, κατὶ τὸ ἄμεσα ὄρατό. Ὁ φιλοσοφικὸς λογισμὸς πετυχαίνει μὲ τὴν ὑπερβατικὴ σκέψη ἔμμεσα τὸ Εἶναι. Ἡ ὄντολογία μπορεῖ νὰ παρομοιασθῆ μὲ τὸν ταξινομητικὸ πίνακα τῶν κατηγοριῶν, πὺ ἀδρανοῦν. Ἡ φιλοσοφικὴ διαφώτιση τοῦ περιβάλλοντος μπορεῖ νὰ παρομοιασθῆ μὲ μιὰ κινητὴ καὶ κυμαινόμενη δέσμη ἀπὸ γραμμὲς καμωμένες νὰ ξεκαθαρίσουν τὸν ὄριζοντα.

Ἐνῶ ὁμως διαφωτίζονται οἱ φάσεις τοῦ περιβάλλοντος, ἀναπότρεπτα προβάλλει ἓνα πλῆθος ἀπὸ ὄντολογίεσ φαινομενικὲσ, πὺ πρέπει νὰ τίς χρησιμοποιήσουμε. Καὶ πρέπει νὰ τίς χρησιμοποιήσουμε, γιατί ἡ ἐννοιολογικὴ τους ὕπαρξη μᾶς παρέχει ἀκριβῶς τὴν πιθανότητα τῶν γλωσσικῶν διατυπώσεων. Πάντως τὸ ὄντολογικὸ τους νόημα διαλύεται πάλι ἀμέσῳ μέσα στὴν κίνηση τοῦ φιλοσοφικοῦ λο-

γισμοῦ κι' ἀφίνει νὰ προβάλλη — ἀντὶ γιὰ μιὰ γνώση, πού ἀναφέρεται σὲ κ' ἄ τι — ἡ παρουσία ἑνὸς χώρου, πού ἔχει κάθε φορὰ ἕνα ἰδιότυπο χροῶμα καὶ πού δὲν κλείνει ποτέ.

2) Ἡ πλοκή, πού μέσα της ὑπάρχει γιὰ μᾶς τὸ εἶναι, ἀνοίγει ἀπ' τὴ μιὰ μεριά στὴ γνώση ἑλεύθερο τὸ δρόμο γιὰ ἕνα ἀπεριόριστο προχώρημα σὲ ὅλα ὅσα ἀντικειμενικὰ «γίνονται», θεσπίζει ὁμως γιὰ τὴ γνώση ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά ἕνα ἀνυπέρβλητο σύνορο καὶ τὸ σύνορο αὐτὸ εἶνε τὸ περιβάλλον, πού χρησιμεύει ταυτόχρονα καὶ γιὰ νὰ δίνη φτερά στὴ γνωστικὴ μας ἐνέργεια.

Ἡ παρατήρηση αὐτὴ ἔχει, πρὸ πάντων γιὰ τὴ γνώση τῆς πραγματικότητας τοῦ ἀνθρώπου, μιὰ μεγάλη σημασία. Τὸ περιβάλλον, πού ἀπαρτίζω ἐγὼ ὁ ἴδιος ὡς ὑπαρξὴ καὶ ὡς πνεῦμα, γίνεται ἀντικειμενικὸ καὶ ἐπομένως ἀντικείμενο μελέτης ὡς ἡ ἐγκόσμια πραγματικότητα τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξὴς καὶ τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Ἡ ἐπιστήμη ὁμως τοῦ ὑπαρκτοῦ καὶ ἡ ἐπιστήμη τοῦ πνεύματος δὲν εἶνε γνώση τοῦ περιβάλλοντος, μὰ εἶνε γνώση ἑνὸς φαινομένου, πού τὸ εἶναι του εἴμαστε ἐμεῖς ἢ μπορούμε ν' ἄμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι καὶ πού γιὰ νὰ τὸ φθάσουμε καὶ νὰ τὸ συλλάβουμε ἔχουμε ν' ἀκολουθήσουμε δυὸ συνυφασμένους μεταξὺ τους δρόμους: ὁ ἕνας μᾶς κάνει νὰ τὸ γνωρίσουμε, νὰ τὸ συλλάβουμε γνωστικά, ὁ ἄλλος μᾶς κάνει νὰ τὸ νοιώσουμε.

Ὅλες οἱ φάσεις τοῦ περιβάλλοντος ἀφανίζονται, ὅταν τὶς κάνουμε ἀντικείμενα μιᾶς ἔρευνας καὶ ὅταν τὶς ἀναγκάζουμε νὰ μὴν εἶνε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τέτοια ἀντικείμενα. Σβύνουν καὶ μᾶς παραδίνουν τὴν ψυχὴ τους μὲ τὸ νὰ γίνουν ὡς ἀντικείμενα μιᾶς ἔρευνας ὁρατὲς καὶ γνωστικὰ συλληπτές. Ποιὸς εἶνε ὁ χαρακτήρας τῆς πραγματικότητας, πού ἔχει τὴν κάθε φορὰ τὸ ἀντικείμενο μιᾶς ἐπιστημονικῆς γνώσης, αὐτὸ εἶνε ἕνα ἐρώτημα, πού σὲ κάθε εἰδικὴ περίπτωση πρέπει νὰ τὸ θέτη κανεῖς χωριστά. Ἄν θέλουμε νὰ δώσουμε μιὰν ἀρνητικὴ ἀπάντηση, εὐκόλο εἶνε νὰ εἰποῦμε τὰ ἑξῆς:

Καμμιά ἀνθρωπολογία δὲν καταφέρει νὰ γνωρίση, τί εἶνε πραγματικὰ ἡ ζωντανὴ ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ζωντανὴ ὑπαρξὴ, πού εἴμαστε ὡς περιβάλλον ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, δὲν εἶνε γιὰ τὸ βιολογικὰ συλληπτὸ παρὰ μόνο μιὰ προοπτικὴ ἢ εἶνε κ' ἄ τι, πού χρησιμεύει ὡς

άπλο μέσο. Στο περιβάλλον, που ἀπαρτίζεται ἀπὸ μᾶς τοὺς ἴδιους, «κινούμεθα» ἐρευνητικά, ἀνάγοντας τὴν ὑπαρξή μας σὲ ἀντικείμενο, δρώντας ἀπάνω της καὶ χρησιμοποιώντας την, μά, ὅταν ἀσκοῦμε αὐτὴν τὴν ἐνέργεια, μᾶς γίνεται ταυτόχρονα ἀναγκαστικὰ ἀντιληπτό, ὅτι δὲν μπορούμε σὲ καμμιὰ περίπτωση νὰ τὴν ἀδράξουμε μὲ τὰ χέρια μας, ἐκτὸς βέβαια, ἂν τὴν ἀδράξουμε ὡς κάτι ἀκατανόητο γιὰ νὰ τὴν συν-
 τρίψουμε.

Καμμιὰ ἐπιστήμη τῆς τέχνης δὲν μπορεῖ ὡς ἐπιστήμη νὰ συλλάβῃ τὸ τί εἶνε ἀκριβῶς ἡ οὐσιαστικὴ πραγματικότητα τῆς τέχνης, δὲν μπορεῖ δηλαδή νὰ συλλάβῃ τὴν ἀλήθεια, που νοιώθει καὶ παράγει ὁ δημιουργὸς μέσ' στὴν τέχνη. Ὅ,τι ὀνομάζουμε ἀντικειμενικὰ «ἐκφραση» κι' ὅ,τι ἀνάγουμε σ' ἓνα «βιωτικὸ αἴσθημα» ἢ σ' ἓνα «χαρακτῆρα», αὐτὰ ὅλα εἶνε μιὰ ἀπλὴ ἀνακοίνωση, που γίνεται ἀπὸ μιὰ πηγὴ σὲ μιὰν ἄλλη πιθανὴ πηγὴ, καὶ εἶνε μονάχα μιὰ πραγματικότητα, που μᾶς περιβάλλει.

Καμμιὰ θρησκεία (ἱστορία, ψυχολογία καὶ κοινωνιολογία τῆς θρησκείας) δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβῃ τὸ τί εἶνε ἀκριβῶς πραγματικὰ ἡ θρησκεία. Ἡ ἐπιστήμη μπορεῖ νὰ συλλάβῃ μὲ τὴν γνώση καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὶς θρησκείες, χωρὶς ὅμως καὶ νᾶνε δυνατόν νὰ βρεθῇ ὁ ἐρευνητὴς μεσ' στὴν οὐσία τῶν θρησκειῶν αὐτῶν καὶ νὰ σταθῇ μέσα σὲ μιὰν ἀπ' αὐτὲς ὡς πιστός. Ἡ ἀληθινὴ πίστη δὲν εἶνε γνωστικὰ συλληπτή.

Τὸ περιβάλλον μὲ κρατᾶει ἐλεύθερο μπροστὰ κ' ἐνάντια στὸ γνωστικὰ συλληπτό. Αὐτὸ ὅμως, που «γνώρισα», μὲ κάνει νὰ μοῦ ξεφεύγῃ ἡ πραγματικότητα ὅσες φορές ἐκλαμβάνω τὸ περιεχόμενο κι' ὅλας τῆς γνώσης ὡς τὴν πραγματικότητα. Τὸ ν' ἀναπτύξουμε θετικὰ τὰ ὅσα ἔχουν συλληφθῇ γνωστικὰ, αὐτὸ εἶνε τὸ φιλοσοφικὸ ἔργο μέσα σὲ κάθε ἐπιστήμη. Καθετί, που ἐπιχειροῦμε, ἔχοντας γιὰ βάση τὴ γνώση μας, προσανατολίζεται ἀναγκαστικὰ στὸ περιβάλλον, που μένει ἀόρατο: ἡ ἰατρικὴ θεραπεία εἶνε προσανατολισμένη ἀναγκαστικὰ στὴ ζωὴ, που δὲν ἔχει διαγνωσθῇ· ἡ βασισμένη ἀπάνω σὲ συστηματικὸ σχέδιο προσπάθεια, που ἀποβλέπει νὰ μεταβάλλῃ τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξή, εἶνε ἀναγκαστικὰ προσανατολισμένη στὴν πραγματικὴ πίστη, που δὲν ἔχει ποτὲ διοραθῇ, καθὼς καὶ σὲ ὅ,τι περιβάλλει τὸν ἄνθρωπο οὐσια-

στικά. Κάθε ἀληθινή διευθέτηση ἀνθρώπινων πραγμάτων καθοδηγείται λοιπὸν ταυτόχρονα ἀπ' αὐτὸ τὸ περιβάλλον, πὺ ὅμως ἡ γνώση δὲν μπορεῖ νὰ τὸ φθάσῃ καὶ νὰ τὸ ἐκτοπίσῃ. Ἡ γνώση ἄλλωστε πὺ μᾶς εἶνε δυνατή, δὲν αἴρεται διόλου μὲ τὸ ὅτι νοιώθουμε καὶ ἀγγίζουμε, νοιώθοντας, τὸ περιβάλλον. Ἀντίθετα μάλιστα ἡ γνώση συλλαμβάνεται καὶ βγαίνει—ἀπ' τὴ στιγμή, πὺ σχετικοποιεῖται—ἀπὸ ἓνα καινούργιο βάθος. Γιατὶ ἡ ἀπεριόριστη κίνησή της μπαίνει κ' ἐκδηλώνεται μέσα σ' ἓνα χῶρο, πὺ κανένα του σημεῖο δὲν συλλαμβάνεται βέβαια γνωστικά. Κανένα ἀπ' τὰ γνωστὰ εἶναι δὲν εἶνε τὸ εἶναι. Ἐκεῖνο πὺ ξέρω ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου, δὲν εἶναι ποτὲ ὁ οὐσιαστικὸς ἑαυτός μου. Ὅ,τι ξέρω ἀπὸ τὸ εἶναι δὲν εἶνε ποτὲ τὸ οὐσιαστικὸ εἶναι. Ὅ,τι ὑπάρχει ὡς γνωστὸ εἶνε κᾶτι πὺ «ἔγινε», εἶνε ἐπομένως κᾶτι τὸ μερικὸ καὶ μερικὰ γνωστὸ, μὰ καὶ ταυτόχρονα κᾶτι τὸ συγκαλυπτικὸ καὶ σιενωτικὸ. Ἔτσι εἴμαστε ἀναγκασμένοι—ἀφοῦ βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ κᾶτι τὸ κλειστὸ—νὰ τὸ διατρυπήσουμε καὶ πάλι, μὰ δὲν μποροῦμε πάντως, διατρυπώντας το, ν' ἀποκαλύψουμε τὴν οὐσία παρὰ μόνο ἀνδαμάσουμε ἀνεπιφύλακτα καὶ προσπαθώντας νὰ εἴμαστε πλάϊ στὰ πράγματα τὴν γνώση, πὺ εἶνε πάντα μερική.

3) Τὸ ἀν θᾶχω, φιλοσοφώντας μπροστὰ στὰ μάτια μου ἢ δὲν θᾶχω, τὴν ὀλότητα τῶν φάσεων τοῦ περιβάλλοντος, αὐτὸ εἶνε κᾶτι, πὺ ἀναφέρεται σὲ μιὰ θεμελιακὴ ἀπόφαση. Μοιάζει βέβαια σ' ἀν νᾶναι δυνατὸν νὰ συλλάβῃ κανεὶς τὸ οὐσιαστικὸ εἶναι, ἀντικρούζοντας μιὰ μεμνωμένη φάση του—τὸν κόσμο, τὸ ἐν γένει συνειδός, τὴν ὑπαρξη, τὸ πνεῦμα—Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶνε, ὅτι ὅποιος δοκιμάζει κᾶτι τέτοιο εἶνε ἐκτεθειμένος ἀναγκαστικὰ σὲ ἰδιότυπες πλάνες καὶ ἀπώλειες στοιχείων τῆς πραγματικότητας.

Ἀπ' ὅλες πάντως τὶς θεμελιακὲς ἀποφάσεις, πὺ πρέπει νὰ πάρῃ κανεὶς, ἐκείνη, πὺ ἔχει τὴν πιὸ βαθειὰ ἐπίδραση, εἶνε ἡ ἀκόλουθη : θ' ἀρνηθῶ τὸ πῆδημα ἀπ' τὴν ὀλότητα τοῦ ἐγκόσμιου εἶναι στὸ ὑπερβατικὸ ἢ θὰ χρησιμοποιήσω τὸ πῆδημα αὐτὸ ὡς τὸ ξεκίνημα ἀκριβῶς τοῦ φιλοσοφικοῦ λογισμοῦ ;

Πρόκειται γιὰ τὸ πῆδημα, πὺ σημειώνεται ἀπὸ καθεὶ, πὺ μποροῦμε ὡς χρονικὸ νὰ τὸ ζήσουμε καὶ ὡς ἄχρονο νὰ τὸ γνωρίσουμε (καὶ πὺ ἔτσι μένει πάντα ἓνα φαινόμενο), πρὸς τὸ εἶναι τὸ ἴδιο, πὺ

εἶνε πραγματικὸ καὶ αἰώνιο (καὶ ποὺ ἐπομένως δὲν εἶνε δυνατόν νὰ συλληφθῆ γνωστικὰ στὴν χρονικὰ προσδιορισμένη ὕπαρξη, ἂν καὶ μᾶς ἀπευθύνη βέβαια τὸ λόγο καὶ τ' ἀκοῦμε μέσα στὴν χρονικὰ προσδιορισμένη ὕπαρξη).

Πρόκειται γιὰ τὸ πῆδημα, ποὺ σημειώνεται ἀπ' τὸ περιβάλλον, ποὺ ὡς ὕπαρξη, ὡς συνείδηση καὶ ὡς πνεῦμα εἴμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, πρὸς τὸ περιβάλλον, ποὺ ἔχουμε τὴν δυνατότητα νᾶμαστε ἢ ποὺ ὡς ὑπόσταση μάλιστα εἴμαστε. Καὶ πρόκειται ἔτσι ταυτόχρονα γιὰ τὸ πῆδημα, ποὺ σημειώνεται ἀπ' τὸ περιβάλλον ἐκεῖνο, ποὺ γνωρίζουμε ὡς κόσμος, πρὸς τὸ περιβάλλον, ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπ' τὸ εἶναι αὐτὸ καθ' αὐτό.

Τὸ πῆδημα, ποὺ ἐννοοῦμε, εἶνε ἀποφασιστικὸ γιὰ τὴν ἐλευθερία μου. Γιατὶ ἡ ἐλευθερία ὑπάρχει μόνο μὲ προϋπόθεση τὴν ὑπερβατικὴν πράξη.

Ἐπάρχει βέβαια καὶ στὴν ἐγκόσμια σκέψη κᾶτι, ποὺ μοιάζει μὲ τὴν ἐλευθερία. Καὶ ὑπάρχει εἰδικὰ τότε, ὅταν δὲν ταυτίζω τὸ περιβάλλον, ποὺ εἶμαι ὡς ὕπαρξη καὶ ὡς πνεῦμα ἐγὼ ὁ ἴδιος, μὲ τὴν δεκτικότητα αὐτοῦ τοῦ περιβάλλοντος νὰ συλληφθῆ γνωστικὰ. Πάντως στὴν περίπτωση τοῦ περιβάλλοντος, ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπ' τὴν ὕπαρξη καὶ ἀπὸ τὸ πνεῦμα, πρόκειται γιὰ μιὰ σχετικὴ ἐλευθερία καὶ αὕτη ἔγκειται στὸ ὅτι κᾶτι μένει ἀνοιχτό.

Ἐπάρχει βέβαια ἐπίσης ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψης, ποὺ ἐντείνεται καὶ σὲν μιὰν ἀπόλυτη ἐλευθερία τοῦ νὰ τὰ παραβλέπω τὰ πάντα καὶ προβάλλει ἔτσι ὡς ἡ ἐλευθερία τοῦ «Ὁχι». Ἡ θετικὴ ὁμως ἐλευθερία ἔχει μιὰ πηγὴ, ποὺ δὲν εἶνε ἡ σκέψη. Ἡ πηγὴ τῆς εἶνε ἡ ὑπόσταση, ποὺ τὴν κατακτᾶμε μὲ τὸ ὑπερβατικὸ πῆδημα. Καὶ ἡ ἐλευθερία αὕτη σβύνει, ὅταν ἡ σκέψη—στὴ διάθεσή της νὰ παραβλέπη τὰ πάντα—φθάνει ὡς τὸ σημεῖο νὰ παραβλέψη τὴν ἴδια τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ὑπερβατικὴν πράξη. Δὲν εἶνε δυνατόν ν' ἀποστρέφω τὰ μάτια ἀπ' τὸν ἑαυτό μου ὡς πιθανὴ ὑπόσταση κ' ἐπομένως ἀπ' τὸ ὑπερβατικὰ δεδομένο, χωρὶς νὰ κάνω μιὰ προδοσίαν τοῦ ἑαυτοῦ μου καὶ χωρὶς νὰ βυθισθῶ στὸ κενό.

Γιατὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ νὰ εἶμαι μιὰ ὑπόσταση ὑπάρχει μόνο ταυτισμένη μὲ τὸ Πηγαῖο, ποὺ ἀπάνω του—σᾶν νὰ πρόκει-

ται για μιάν ἀκτὴ—φθάνει καὶ ἀράζει ἢ σκέψη. Ἡ ἐλευθερία αὐτὴ χάνεται ἀμέσως τὴν ἴδια στιγμὴ, πού, ἀνακαλώντας τὸ πῆδημα, γλυστράω καὶ πάλι πρὸς τὰ νερὰ τῆς ἐγκόσμιας σκέψης : π. χ. πρὸς τὶς ἀπατηλές ιδέες ἐνὸς γενικὰ ἀναγκαίου καὶ γνωστικὰ συλληπτοῦ ὀλικοῦ γίνεσθαι, πού ἀναφέρεται ὡς «ὀλικὸ» στὸν κόσμος, στὴν ὑπαρξη καὶ στὸ πνεῦμα καὶ πού ἐμπρὸς του παρατάω τὴν ἐλευθερία μου.

Στὸ πῆδημα λοιπὸν πρὸς τὸν ὑπερβατικὸ λογισμό διατυπώνεται νοητικὰ ἡ θεμελιακὴ ἀπόφαση τοῦ Εἶναι, ἡ θεμελιακὴ ἀπόφαση, πού ἀπ' αὐτὴν κρέμεται ἡ πραγματικότητα τοῦ Εἶναι μου.

Τὸ νὰ φιλοσοφήσῃ κανένας ἀπάνω στὶς φάσεις τοῦ περιβάλλοντος εἶνε κἄτι, πού ἐξαρτᾶται ἀπὸ μιάν ἀπόφαση. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀπόφαση, πού ἀπ' αὐτὴν ἐξαρτᾶται, ἂν θὰ θελήσω—κ' ἡ θέληση αὐτὴ ἀναφέρεται στὸ Εἶναι—ἂν θὰ θελήσω νὰ λυτρωθῶ ἀπὸ κάθε ὀρισμένη γνώση τοῦ Εἶναι, ἀφοῦ βέβαια προηγουμένως θᾶχω κάνει τὴ γνώση αὐτὴ ἀπόλυτα δική μου, γιὰ νὰ μπορέσω νὰ δεχθῶ νᾶρθῆ κοντά μου τὸ ἴδιο τὸ Εἶναι, ἀληθινά.

Πρόκειται γιὰ τὴν ἀπόφαση, πού ἀπ' αὐτὴν ἐξαρτᾶται, ἂν θὰ προτιμήσω—ἀντὶ νὰ ζῶ ἡσυχος μέσα σὲ μιάν ἱκανοποιητικὴ γνώση τοῦ Εἶναι—ν' ἀφογκράζωμαι μέσα στὸν ἀνοιχτὸ χῶρο, πού περιβάλλει ὅλους τοὺς ὀρίζοντες καὶ πού ὁ ἴδιος δὲν ἔχει ὀρίζοντα, τὶς φωνές, πού μοῦ μιᾶνε, νὰ βλέπω τὰ λαμπερὰ φῶτα, πού δείχνουν, πού προειδοποιοῦν, πού μαγεύουν καὶ πού ἴσως γνωστοποιοῦν μάλιστα τὸ Εἶναι.

Πρόκειται γιὰ τὴν ἀπόφαση, πού ἀπ' αὐτὴν ἐξαρτᾶται, ἂν θὰ βρῶ τὴν βεβαιότητα τοῦ ἑαυτοῦ μου στὶς ἀντανακλάσεις μονάχα τοῦ Εἶναι, πού ὅλες προβάλλουν ὡς ἀπλᾶ ἀντιπροσωπευτικὰ σήματα τοῦ Εἶναι, ἂν μ' ἄλλα λόγια θὰ ξεφύγω ἢ ὄχι ἀπ' αὐτὸν τὸν μοναδικὰ προσιτὸ στὰ βήματά του δρόμο τῆς ἐγκοσμιότητος.

Πρόκειται γιὰ τὴν ἀπόφαση, πού ἀπ' αὐτὴν ἐξαρτᾶται, ἂν θὰ καταφέρω—ἀντὶ ν' ἀρκεσθῶ στὸ ἀπατηλὸ στήριγμα μιᾶς θεωρίας τοῦ Εἶναι—νὰ γίνω ἐγὼ ὁ ἴδιος ὡς ἱστορικὴ ἐμφάνιση μέσα στὸ ἀνοιχτὸ περιβάλλον ὁ ἑαυτός μου.

Οἱ φάσεις τοῦ περιβάλλοντος διαφωτίζουν ἐνα βασικὸ χαρακτηριστικὸ, πού ὑπάρχει στὴν δυνατότητα τοῦ ἀ ν θ ρ ῶ π ο υ.

Θὰ θέλαμε βέβαια πολὺ νὰ βροῦμε καὶ νὰ ἰδοῦμε τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀνθρώπου. Θὰ θέλαμε νὰ ξαναβροῦμε στὴ σκέψη τὸ τί δέον νὰ εἴμαστε καὶ τὸ τί μπορούμε μέσα ἀπ' τὰ σκοτεινά μας βάθη νὰ εἴμαστε. Κ' εἶνε μάλιστα σὰν νὰ θέλαμε ν' ἀποκτήσουμε καὶ νὰ βροῦμε στὴν εἰκόνα, πού σχηματίζουμε μπροστά μας, καὶ μὲ τὴν διαύγεια, πού παίρνει στὸ ἰδεῶδες ἡ ἰδέα τοῦ Ἀνθρώπινου, μιὰ βεβαιότητα γιὰ τὸ ἴδιο μας τὸ εἶναι.

Ἀπὸ κάθε εἰκόνα ὅμως τοῦ Ἀνθρώπινου, πού συλλαμβάνεται μὲ τὴ σκέψη καὶ γίνεται ὄρατὴ, λείπει τὸ καθολικὸ κῦρος. Ἡ μορφή εἶνε μονάχα μιὰ ἀπ' τὶς ὄψεις, πού ἔχει ἡ ἱστορικὴ ὑπόσταση. Δὲν εἶνε ἡ ἴδια ἡ ὑπόσταση. Καὶ κάθε μορφή, πού παρασταίνει μιὰ πιθανὴ ἀνθρώπινη τελειοποίηση, ἀποδεικνύεται στὴ σκέψη σὰν κάτι, πού σπάζει μέσα του, κι' ἀποδεικνύεται στὴν πραγματικότητα σὰν κάτι, πού δὲν μπορεῖ ν' ἀποτελειωθῆ.

Γι' αὐτὸ μᾶς καθοδηγοῦν βέβαια ἰδεῶδη. Κ' εἶνε στὸ ταξίδι μας τὰ ἰδεῶδη σὰν σημεῖα, πού χρησιμεύουν στοὺς ναυτικούς γιὰ τὸν προσανατολισμό τους. Δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν ὅμως τὰ σημεῖα αὐτὰ νὰ μείνουμε, ἀτενίζοντά τα, σὰν νὰ βρισκόνταν κι' ὅλας μέσα τους ὁ σκοπὸς καὶ ἡ γαλήνη.

Τὰ ἰδεῶδη εἶνε —ὅπως εἶνε κι' ὅλα ὅσα μᾶς γίνονται ὡς ἀντικείμενα γνωστὰ—χωμένα μέσα στὸ περιβάλλον. Πέρα ἀπ' ὅλα τὰ ἰδεῶδη —ἔστω καὶ περνώντας ἀναγκαστικὰ ἀπ' τὸ δρόμο τους καὶ χρησιμοποιώντας τα πάντοτε ὡς στήριγμα—μᾶς δείχνει ὁ φιλοσοφικὸς λογισμὸς στὸ περιβάλλον τὸν μόνον σταθερὸ χῶρο. Τὸ ν' ἀποκτήσουμε τὴ συνείδηση αὐτοῦ τοῦ διαστήματος, αὐτὸ εἶνε συνυφασμένο μὲ τὸ ὅτι εἴμαστε ἄνθρωποι, γιὰτὶ τὸ περιβάλλον ἀκριβῶς κρατᾷ μέσα μας ξύπνια τὴν ἀτομικὴ μας δυνατότητα. Ὑπάρχουμε βέβαια μονάχα μὲ τὸ ὅτι ἀδράχνουμε πάντοτε ὅ,τι εἶνε τὸ πιὸ πλησίον καὶ τ' ἀδράχνουμε μὲ τὸ μέτρο τῶν ἰδεῶδων, πού ὡς τὴ στιγμὴ ἔχουν ξεκαθαρισθῆ μέσα μας. Ἡ σκέψη ὅμως, πού ἀναφέρεται στὸ περιβάλλον, ἀνοίγει τὴν ψυχὴ—ἐνῶ κάνει τὸν χῶρο νὰ εὐρυνθῆ—τὴν ἀνοίγει καὶ τῆς δίνει τὴ δύναμη νὰ νοιώσῃ τὸ Πηγαῖο.

Γιατὶ ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου δὲν βρίσκεται κι' ὅλας στὸ ἰδεῶδες, πού μπορεῖ νὰ προσδιορισθῆ, μὰ βρίσκεται στὴν ἐλεύθερη ἀπὸ κάθε

φραγμὸ ἀποστολή του, πού ἐκπληρώνοντάς την σπρώχνεται ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὴν πηγὴ ἐκείνη, πού ἀπὸ μέσα της ἐκπορεύεται καὶ πού μέσα της ζητάει καὶ πάλι νὰ παραδώσῃ τὸν ἑαυτό του.

Κι' ἂν ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου δὲν βρίσκεται στὸ ἰδεῶδες, ἀκόμα λιγώτερο βρίσκεται κλεισμένη σὲ ὅ,τι συλλαμβάνει γιὰ τὴν ὑπαρξή του ἢ γνώση ἀνθρωπολογικά, σὲ ὅ,τι τὸν ἐμφανίζει μονάχα σὰν ἕναν ἀπ' τοὺς ζωντανούς ὀργανισμούς, πού προβάλλουν στὸν κόσμον. Οὔτε ἐξαντλεῖται ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου στὶς συναρτήσεις, πού ἔχει ἡ ὑπαρξή του, στὴ συνείδησή του, στὸ πνεῦμα του. Ὅλα αὐτὰ βέβαια ἀπαρτίζουν τὸν ἄνθρωπον κι' ὅταν λείψῃ μιὰ ὁποιαδήποτε ἀπ' τὶς φάσεις αὐτῆς τοῦ εἶναι του χάνεται ὁ ἄνθρωπος ἢ φθίνει.

Μὰ ὅσο κι' ἂν ἡ περιορισμένη χρονικὴ ὑπαρξή μας μένη τυλιγμένη μέσα σὲ συγκαλυπτικούς πέπλους, ὅσο κι' ἂν ἀναγκαζόμαστε γιὰ τὴ στιγμὴ νὰ μένουμε ἀνήσυχτα ἱκανοποιημένοι μὲ ὅ,τι εἶνε προσωρινό, μέσα μας ὑπάρχει μ' ὅλα ταῦτα ἕνα μυστικὸ βάθος, πού σὲ ὀρισμένες μεγάλες στιγμὲς γίνεται αἰσθητό, ὑπάρχει κάτι, πού διαπερνώντας ὅλες τὶς φάσεις τοῦ περιβάλλοντος, μπορεῖ νὰ μᾶς γίνῃ μὲ τὴ βοήθεια αὐτῶν τῶν φάσεων συλληπτό. Ὁ Schelling τὸ ὀνομάζει «γνωστικὴ ἐπικοινωνία μὲ τὴν δημιουργία» καὶ τ' ὀνομάζει ἔτσι, γιὰτὶ εἶνε σὰν νὰ βρεθῆκαμε μέσ' στὸν βυθὸ τοῦ ἑαυτοῦ μας παρόντες τὴν ὥρα πού γεννήθηκαν ὅλα τὰ ὄντα καὶ σὰν νὰ τὸ ξεχάσαμε αὐτὸ τὸ πρᾶγμα μέσα στὸν στενὸ χῶρον τοῦ κόσμου μας. Φιλοσοφώντας, βαδίζουμε ἀπάνω στὸ δρόμον, πού εἶνε ταγμένος νὰ ξυπνήσῃ ξανά τὴν ἀνάμνηση, τὴν ἀνάμνηση, πού μὲ τὴν βοήθειά της ἐπιστρέφουμε στὸν βυθό. Μὲ τὸ ν' ἀναπαρασταίνουμε μπροστά μας τὸ περιβάλλον κάνουμε τὸ πρῶτον (ἀρνητικὸ βέβαια ἀκόμα) βῆμα, πού εἶνε ταγμένο νὰ σπάσῃ καὶ ν' ἀνοίξῃ τὸν στενὸ χῶρον.

Ἔτσι ὁμοίως γίνεται μιὰ ἀφηρημένη μονάχα παραπομπὴ στὸ πλάτος καὶ στὸ βάθος. Μένουν τάχα (τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος) ἀδειανὰ ἢ προβάλλει μέσα τους πραγματικὰ τὸ εἶναι; Ἡ συνείδηση τοῦ πλάτους δὲν ἐξασφαλίζει μονάχῃ της καμμιά πλήρωση, μὰ προκαλεῖ μόνο μιὰν ὄψιν. Ἀφοῦ διαπεράσω τὸν χῶρον τοῦ περιβάλλοντος, δυὸ εἶνε οἱ πιθανότητες, πού μοῦ δίνονται:

Ἡ πρώτη πιθανότητα εἶνε νὰ βυθισθῶ καὶ νὰ χαθῶ στὴν ἀνεδα-

φρικότητα τοῦ ἄπειρου : ἔτσι βρίσκομαι μέσα στὸ Μηδέν, πὸν ἀντίκρου του εἶμαι μονάχα μέσῳ τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ μου ὅ,τι μπορῶ νᾶμαι. "Αν ἡ σκέψη αὐτὴ δὲν ἐμπνεύσῃ στὸ ἀμφίβολο εἶναι μου τὴν ἰδέα τῆς φυγῆς, κάνοντάς με στὸ τέλος νὰ χάσω κάθε συνείδηση γιὰ τὸ εἶναι μου, θὰ μοῦ ἐμπνεύσῃ πάντως ἕνα φανατισμὸ καὶ μάλιστα μὲ τὸ σκοπὸ νὰ μὲ κάνῃ νὰ ζητήσω τὴ σωτηρία μου—τυφλὸς πιά μπροστὰ στὸ περιβάλλον κ' ἔχοντας ἀντίκρου μου τὸ Μηδέν—σὲ κάτι, πὸν βίαια θ' ἀδράξω μὲ τὰ χέρια μου, σὲ κάτι μονόπλευρα ὁρισμένο.

Ἡ ἄλλη πιθανότητα εἶνε νὰ γεννήσῃ μέσα μου ἡ συναίσθηση τοῦ πλάτους τὴν ἀπεριόριστη διορατικότητα καὶ τὴν ἰκανότητα νὰ εἶμαι ἔτοιμος γιὰ ὅλα. Τότε προβάλλει γιὰ τὰ μάτια μου στὸ περιβάλλον καὶ μάλιστα μέσ' ἀπ' ὅλες τὶς πηγές τὸ εἶναι. Ὁ ἑαυτός μου προσφέρεται ὡς δῶρο στὰ χέρια μου.

Καὶ οἱ δυὸ πιθανότητες ὑπάρχουν. Χάνοντας τὴν οὐσία τοῦ ἑαυτοῦ μου, νοιώθω τὸ Μηδέν. Δωρίζοντας στὰ χέρια μου τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μου, νοιώθω τὴν πληθώρα, πὸν γεμίζει τὸ περιβάλλον.

Καμμιὰν ἀπ' τὶς δυὸ πιθανότητες δὲν μπορῶ νὰ ἐκβιάσω. Δὲν μπορῶ μὲ τὴ θέλησή μου νὰ κάνω τίποτε ἄλλο ἀπὸ τοῦ νᾶμαι τίμιος, ἀπὸ τοῦ νὰ προετοιμάζω καὶ νὰ καλλιεργῶ τὴν ἀνάμνηση.

"Αν δὲν προβάλλῃ τίποτε μπροστὰ μου, ἂν δὲν ξέρω ν' ἀγαπήσω, ἂν μὲ τὴν ἀγάπη μου δὲν ἀνατείλῃ στὰ μάτια μου τὸ εἶναι κι' ἂν δὲν γίνω μέσα του ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός μου, τότε ἀπομένω ἀπλούστατα σ' ἓν μιὰ ὑπαρξή, πὸν εἶνε καμωμένη νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ νὰ καταναλωθῇ μονάχα σ' ἓν ὑλικό. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε ποτὲ μονάχα ἕνα μέσο, μὰ εἶνε ταυτόχρονα πάντα ἕνας τελικὸς σκοπός, γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὁποῖος φιλοσοφεῖ ζητάει, ἐνῶ στέκεται μπροστὰ στὴν διπλὴ πιθανότητα κ' ἐνῶ τὸν ἀπειλεῖ ἀκατάπαυστα τὸ Μηδέν, ζητάει τὴν πλήρωση, πὸν βγαίνει μέσα ἀπ' τὴν πηγὴ.

(*Ἐπεται συνέχεια)

[Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Παν. Κανελλοπούλου]